МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ

Кафедра бізнес - адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «Адміністрування державних механізмів соціального захисту населення в Україні»

Виконав : студент 2 курсу, групи 8.0734-ба-з
спеціальності 073 Менеджмент
освітньої програми Бізнес-адміністрування
Мурзіна Т. В.
Керівник : доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Головань О. О.
Рецензент : завідувач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, доктор наук з державного управління, професор
Бікулов Д. Т.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет менеджменту
Кафедра бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр
Спеціальність 073 Менеджмент
Освітня програма Бізнес-адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
Д.Т. Бікулов
«____» _____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Мурзіної Тетяни Володимирівни

1. Тема роботи «Адміністрування державних механізмів соціального захисту населення в Україні»
керівник роботи: Головань О.О., доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, кандидат фізико-математичних наук, доцент

затверджені наказом ЗНУ від 03.04.2025 року № 471-с

2. Строк подання студентом роботи 25.11.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи навчальні посібники, монографії, періодичні та аналітичні вітчизняні та зарубіжні матеріали, фінансова звітність підприємства, інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
5 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Головань О.О.		
2	Головань О.О.		
3	Головань О.О.		

7. Дата видачі завдання 24.03.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи у наукового керівника.	24.03.2025	
2.	Затвердження змісту роботи.	01.04.2025	
3.	Огляд літератури за темою кваліфікаційної роботи.	02.04.25-16.04.25	
4.	Розробка чернетки І розділу кваліфікаційної роботи.	17.04.25-01.05.25	
5.	Написання І розділу кваліфікаційної роботи.	02.05.25-01.06.25	
6.	Збір розрахунково-аналітичного матеріалу за темою.	02.06.25-25.07.25	
7.	Розробка чернетки ІІ розділу кваліфікаційної роботи.	26.07.25-29.08.25	
8.	Написання ІІ розділу кваліфікаційної роботи.	30.08.25-06.09.25	
9.	Розробка чернетки ІІІ розділу кваліфікаційної роботи.	07.09.25-14.09.25	
10.	Написання ІІІ розділу кваліфікаційної роботи.	15.09.25-29.10.25	
11.	Оформлення кваліфікаційної роботи згідно вимог.	30.10.25-18.12.25	
12.	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	19.12.2025	
13.	Проходження нормоконтролю.	20.12.25-19.01.26	
14.	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру.	20.01.2026	
15.	Захист кваліфікаційної роботи.	лютий 2026	

Студент _____ Т. В. Мурзіна
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ О. О. Головань
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Т. М. Магомедова
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 80 с., 5 табл., 52 джерела.

Предмет дослідження: удосконалення державних механізмів соціального захисту населення в Україні.

Об’єкт дослідження: державні механізми соціального захисту населення в Україні.

Мета роботи – дослідження теоретичних основ удосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту населення в Україні.

У роботі проаналізовано основні концептуальні підходи до соціального захисту населення, визначено його роль та значення в сучасному українському суспільстві; досліджено нормативно-правові основи системи соціального захисту в Україні; вивчено організаційно-економічні аспекти функціонування системи соціального захисту в державі, зокрема в контексті соціальної політики на місцевому рівні. Особливу увагу приділено аналізу ефективності соціальних програм у Запорізькій області та вивченню європейського досвіду реформування соціального захисту. Окремим напрямом дослідження є підвищення ефективності управлінських практик у сфері соціального захисту, зокрема через удосконалення інструментів моніторингу та оцінки ефективності витрат на соціальні потреби. Враховуючи досвід зарубіжних країн, запропоновано рекомендації щодо вдосконалення політики соціального захисту для ветеранів та їхніх сімей.

Для досягнення мети в роботі було розглянуто напрямки соціальної політики в області соціального захисту населення в Україні; досліджено нормативно-правові основи соціального захисту населення; проаналізовано організаційно-економічні аспекти соціального захисту населення в Україні; досліджено систему організації соціального захисту населення; проаналізовано ефективність соціального захисту населення в Запорізькій області; вивчено європейський досвід реформування системи соціального захисту населення; визначено ефективність управління системою соціального захисту населення; визначено шляхи вдосконалення державних механізмів соціального захисту населення в Україні.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ, СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ, УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД, РЕФОРМИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ВЕТЕРАНИ

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА……..…….....2
РЕФЕРАТ.....4
ABSTRACT…..…...……5
ВСТУП ……7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ……...11
1.1 Соціальна політика в області соціального захисту населення в Україні…...11
1.2. Нормативно-правові основи соціального захисту населення……19
1.3. Організаційно-економічні аспекти соціального захисту населення в Україні……..……..24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ……...32
2.1. Система організації соціального захисту населення в Україні…….....32
2.2. Оцінка ефективності соціального захисту населення в Запорізькій області…….39
2.3. Європейський досвід реформування системи соціального захисту населення……...…….51
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ……..57
3.1. Підвищення ефективності управління системою соціального захисту населення ……...57
3.2. Удосконалення інструментів оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист населення……63
3.3. Формування політики щодо ветеранів та їх сімей……..67
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ……...73
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ……75

ВСТУП

Актуальність дослідження щодо державних механізмів соціального захисту населення в Україні обумовлена низкою соціально-економічних та політичних факторів, що суттєво впливають на добробут населення країни. Соціальний захист відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності суспільства, підтримці найуразливіших верств населення та зменшенні рівня бідності. В умовах економічних криз, інфляційних процесів та інших негативних факторів, що виникають внаслідок як внутрішніх, так і зовнішніх впливів, питання підвищення ефективності державної політики у сфері соціального захисту стає надзвичайно актуальним.

Україна, як країна з перехідною економікою, зіштовхується з багатьма викликами у сфері соціального захисту. По-перше, це проблеми недостатнього фінансування соціальних програм через бюджетні обмеження. По-друге, існує значна нерівність у розподілі соціальних виплат, що не завжди відповідає реальним потребам населення. Крім того, в умовах посилення економічної та політичної нестабільності, особливо після військових дій на сході країни та окупації частини територій, кількість соціально незахищених громадян, таких як внутрішньо переміщені особи, ветерани АТО/ООС, пенсіонери, безробітні та інші, значно зросла.

Також варто зазначити, що сучасна система соціального захисту в Україні часто характеризується бюрократичністю, низькою прозорістю та недостатньою ефективністю механізмів підтримки. Вона потребує суттєвого реформування та адаптації до нових викликів. У контексті євроінтеграційних процесів Україна прагне перейняти кращі практики країн Європейського Союзу в галузі соціальної політики. Це вимагає вдосконалення національних підходів, а також розробки нових інструментів і механізмів, які б забезпечили адресність, прозорість і справедливість розподілу соціальних благ.

Однією з ключових проблем соціального захисту є недостатня адресність соціальних виплат. Часто державні ресурси витрачаються на програми, які не завжди досягають тих груп, які найбільше потребують підтримки. Крім того, застарілі системи моніторингу та контролю за отримувачами соціальних виплат створюють простір для корупції та зловживань. Це робить систему соціального захисту неефективною та витратною для держави.

Зважаючи на це, необхідність вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту населення є нагальною проблемою для України. Реформування цієї системи має на меті створення більш адресної, прозорої та ефективної системи соціальної допомоги, яка б відповідала сучасним викликам та була орієнтована на стале економічне зростання і соціальну стабільність.

Розробка нових підходів до удосконалення механізмів соціального захисту має спиратися на міжнародний досвід, зокрема на практики європейських країн. Важливо враховувати і специфіку національної економіки та суспільних викликів, таких як старіння населення, зростання рівня безробіття, демографічні зміни, а також підвищення рівня бідності серед населення, що працює.

Таким чином, дослідження в напрямку вдосконалення державних механізмів соціального захисту є вкрай актуальним для забезпечення соціально–економічної стабільності України, підвищення добробуту громадян і скорочення рівня бідності.

Мета магістерської роботи полягає в дослідженні державних механізмів соціального захисту населення в Україні та напрямів їх удосконалення.

Для досягнення цієї мети передбачається виконання наступних завдань:

– вивчити соціальну політику в області соціального захисту населення в Україні;

– дослідити нормативно–правові основи соціального захисту населення[1]

– проаналізувати організаційно–економічні аспекти соціального захисту населення в Україні;

– дослідити систему організації соціального захисту населення;

– проаналізувати ефективність соціального захисту населення в Запорізькій області;

– вивчити європейський досвід реформування системи соціального захисту населення;

– дослідити підвищення ефективності управління системою соціального захисту населення;

– визначити шляхи вдосконалення державних механізмів соціального захисту населення в Україні.

Об'єктом дослідження у даній роботі є державні механізми соціального захисту населення в Україні.

Предметом дослідження є удосконалення державних механізмів соціального захисту населення в Україні.

Методи дослідження. Основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми досліджень, а саме: метод системного аналізу – для дослідження напрямів, концепцій, стратегій, методичних підходів, наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних науковців щодо державного регулювання у сфері соціального захисту населення; метод дедукції та індукції – для вивчення механізмів та інструментів державного регулювання у сфері соціального захисту населення; метод порівняльного аналізу – для оцінки зарубіжного досвіду реформування системи соціального захисту населення; структурно–функціональний метод – для дослідження змісту та складників державного механізму соціального захисту населення та формування політики підтримки ветеранів та їх сімей; метод структурно–логічного аналізу – для вивчення нормативно–правових основ державного регулювання у сфері соціального захисту тощо.

Інформаційною основою написання магістерської роботи стали законодавчі та нормативні документи з питань соціального захисту населення, наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків в соціальній сфері, фактографічна і аналітична інформація з офіційних сайтів установ і організацій, у

сфері інтересів яких є питання захисту населення та ефективного управління даною сферою, дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, навчальні матеріали тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні механізмів державного регулювання системи соціального захисту населення в Україні. У роботі запропоновано новий підхід до оцінки ефективності соціальних програм, який враховує сучасні демографічні та економічні виклики, а також досвід розвинених країн. Розроблено рекомендації щодо оптимізації механізмів соціальної підтримки з акцентом на підвищення адресності та ефективності витрачання бюджетних коштів.

Робота пройшла апробацію під час Міжнародної науково–практичної конференції «Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд» (Запоріжжя: Запорізький національний університет з доповіддю на тему «Удосконалення державних механізмів соціального захисту населення в Україні».

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій під час реформування системи соціального захисту в Україні. Це сприятиме підвищенню соціальної справедливості, ефективнішому розподілу ресурсів, а також поліпшенню умов життя малозабезпечених верств населення. Результати дослідження можуть бути корисними для органів державного управління, наукових установ і навчальних закладів при підготовці фахівців у сфері соціальної політики та державного управління.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Соціальна політика в області соціального захисту населення в Україні

Щоб отримати всебічне розуміння різних вимірів соціального захисту, важливо вивчити визначення цього терміну та розглянути історичний контекст, у якому він розвивався. Соціальний захист є ключовим елементом державної політики, спрямованої на забезпечення добробуту, розвитку та безпеки громадян. Ефективність соціального захисту є запорукою цивілізаційного прогресу будь–якого суспільства, що робить дослідження його сутності та ролі в соціальній політиці держави особливо актуальним у сучасних складних умовах. Соціальний захист функціонує як механізм підтримки фінансової стабільності та добробуту суспільства. Як правило, на це дивляться через економічну або юридичну призму. Такі дослідники, як О. Єрмоловська, Ю.В. О. Шклярський, В. М. Руденко проаналізували соціальний захист як стабілізуючий фактор рівня життя, заглибившись у його управлінські, фінансові та правові аспекти. Основними джерелами для вивчення сутності соціального захисту є Конституція України [1], національні та міжнародні правові бази [2], довідкові матеріали, енциклопедична література, зарубіжні дослідження та досвід суспільного розвитку інших країн [3].

Термін «соціальне забезпечення» часто пов’язують із Законом про соціальне забезпечення 1935 року в Сполучених Штатах. Однак існують альтернативні точки зору, які свідчать про більш ранні приклади, такі як законодавство Нової Зеландії 1938 року чи російські Положення про соціальне забезпечення працівників 1918 року. Незважаючи на ці варіації, «добробут» став загальновизнаним терміном у 1930–х роках, а «безпека» означала безпеку, захист, забезпечення та гарантії [4].

Визначення «соціального захисту» різниться в різних джерелах. Американська енциклопедія визначає це як спосіб забезпечити безпеку та свободу від страху для взаємопов’язаних і залежних груп суспільства. Водночас The World Book Encyclopedia зосереджується на економічних аспектах, описуючи це як урядову ініціативу, яка допомагає робітникам, пенсіонерам та їхнім родинам досягти базового рівня економічної безпеки. Соціальний захист є гарантованим державою інструментом забезпечення кожному громадянину доступу до мінімального рівня матеріального добробуту. Він функціонує як механізм, за допомогою якого держава створює умови для нормального життя, задоволення потреб людини та можливості розвитку [5-18].

Конституція України гарантує громадянам соціальний захист, що включає захист їхніх трудових і соціально–економічних прав, допомогу в разі інвалідності, втрати годувальника, безробіття, у старості. Крім того, держава забезпечує безоплатне або доступне житло тим, хто потребує соціальної допомоги. Основні принципи соціального захисту викладені в Конституції та надані подальшого розвитку національному законодавству. У широкому розумінні соціальний захист стосується зусиль держави сприяти розвитку повноцінної особистості шляхом пом’якшення негативних впливів, сприяння умовам для самовизначення та надання можливості людям утверджувати мету свого життя. У більш конкретному розумінні соціальний захист охоплює низку економічних і правових гарантій, які дозволяють громадянам реалізувати свої найважливіші соціальні права та досягти прийнятного рівня життя.

Хоча терміни «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» іноді використовуються як синоніми, вони мають різні значення. Соціальний захист є більш комплексним поняттям, яке включає гарантії, пов'язані з зайнятістю, здоров'ям, станом навколишнього середовища , заробітною платою та іншими заходами [5], необхідними для нормального функціонування людини і держави. Це стосується системи, призначеної для надання адресної короткострокової допомоги особам з низькими доходами та запобігання бідності шляхом надання громадянам можливостей брати участь у належно оплачуваній, продуктивній

зайнятості та отримати доступ до соціального страхування протягом їхнього робочого віку. Соціальний захист гарантує, що люди мають доступ до базового життєвого рівня і що кожен громадянин може вільно реалізовувати свої прагнення, перетворюючи їх на дійсні життєві плани, професійно розвиваючись і покращуючи навички, які сприятимуть добробуту суспільства в майбутньому.

З іншого боку, соціальне забезпечення є більш конкретним терміном, який стосується насамперед надання пенсій, соціальної допомоги та соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів соціального забезпечення воно також охоплює права на медичне обслуговування, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства та дитинства [20-44], а також піклування та освіту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тим не менш, деякі ширші тлумачення соціального забезпечення стирають межі між термінами «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», що призводить до різних академічних точок зору, але підкреслює збіг значення цих двох понять.

Предмет соціального права охоплює різні види розподільних відносин, такі як пенсійне забезпечення, допомога різним категоріям громадян, соціальне обслуговування громадян похилого віку та інвалідів, безоплатне оздоровлення та лікування, санаторно–курортне обслуговування, соціальна допомога сім'ям з дітьми, забезпечення житлом через державні та комунальні житлові фонди. Він також охоплює надання освітніх послуг і доступ до культурних ресурсів, як безкоштовно, так і за зниженою ціною. Ці відносини передбачають виділення державних ресурсів особам, які їх потребують, без покладення на громадян взаємних матеріальних зобов'язань. Разом ці аспекти утворюють ширшу структуру права соціального забезпечення [6].

Система соціального захисту виконує дві ключові ролі. По-перше, вона пом’якшує несприятливі наслідки бідності, пропонуючи короткострокову цільову допомогу тим, хто її потребує. По-друге, вона слугує превентивним заходом проти бідності, створюючи можливості для громадян займатися добре оплачуваною продуктивною працею, а також забезпечуючи соціальне страхування протягом їх трудового віку. Політичне значення системи

соціального захисту полягає в її безперервному функціонуванні, що сприяє стабільності суспільства, одночасно сприяючи постійному розвитку.

Соціальний захист за своєю суттю має компенсаційний характер, виступаючи формою «страхування» від фінансових ризиків [13]. У результаті він стає ключовим показником успішності суспільства, що відображає рівень гармонії та загального добробуту. Без ефективного соціального захисту існує підвищений ризик масової бідності, особливо серед маргіналізованих і вразливих груп населення [14].

По суті, соціальний захист можна розглядати як інструмент, який підтримує еволюційні процеси, забезпечуючи захист від втрати доходу для окремих осіб і захищаючи суспільство від негативних економічних змін [3], особливо тих, які пов’язані з виробничим сектором у ринковій економіці. З політичної точки зору соціальний захист – це механізм, за допомогою якого держава може впливати на суспільство та заручатися підтримкою державної політики.

Політична значимість соціального захисту є значною, і політичні партії часто використовують питання соціального захисту під час виборчих кампаній, щоб отримати підтримку виборців. Вона є фундаментальною опорою соціальної держави, де соціальна політика спрямована на сприяння зайнятості, забезпечення доступу до якісної освіти та охорони здоров'я, забезпечення житлом і комунальними послугами, а також розвиток програм соціального захисту. Ці програми спрямовані на сприяння прогресу на міжнародному, національному та регіональному рівнях у різних сферах суспільного життя. В Україні соціальна політика, яка відповідає сучасним світовим стандартам, спрямована на вирішення трьох основних завдань: формування правової свідомості громадян, здійснення економічних реформ та розробка програм соціального захисту населення.

Соціальний захист є важливою складовою соціальної політики та формує ідентичність соціальної держави. Він служить засобом перетворення конституційних мандатів у реальні дії. Поняття соціального захисту тісно

переплітається з поняттям соціальної держави, і для розуміння його ролі в соціально орієнтованій державі вкрай важливо зрозуміти значення таких термінів, як «держава добробуту», «соціальна політика» та « соціальний захист».

Термін «соціальна держава» вперше з'явився в Конституції Федеративної Республіки Німеччини 1949 року. Зважаючи на лідерство Німеччини в цій сфері, особливої уваги заслуговує визначення соціальної держави німецькими вченими. Ганс фон Хаферкамп описав соціальну державу як державу, яка забезпечує своїх громадян, розподіляючи соціальні блага та ресурси, на відміну від адміністративної чи ліберальної правової держави.

Ганс Браун і Матильда Ніхаус охарактеризували сучасну демократичну державу добробуту як політичну структуру, в якій добробут громадян регулюється централізовано та впорядковується. Держава відіграє активну роль у забезпеченні підтримки громадян за будь–яких життєвих обставин. Вони стверджують, що це основна риса сучасного демократичного суспільства, якому сприяє економічна система, сформована на принципах соціальної справедливості [12].

Гуманістичний характер соціальної держави, орієнтований на пріоритетність людей, також очевидний у стратегічній меті соціального захисту. Це відображено у визначенні соціальної держави як такої, що підтримує соціальні цінності, зокрема право людини на гідне життя. На думку С. Г. Рябова, соціальна держава втілює в собі принцип, згідно з яким держава зобов'язується захищати соціально незахищені верстви населення та забезпечувати соціальну справедливість. В. Гетьман також наголошує на важливості громадянських прав, визначаючи соціальну державу як таку, що відстоює та реалізує політику захисту прав усіх громадян.

Таким чином, соціальний захист є життєво важливим аспектом соціальної політики, який формує соціальну державу та забезпечує захист вразливих верств населення, одночасно сприяючи соціальній справедливості. Зосередженість соціальної держави на людях очевидна в її головній меті – забезпечити соціальний захист.

Сучасним дослідженням системи соціального захисту бракує єдиного визначення цього терміну, багато джерел пропонують різноманітні тлумачення без адекватного пояснення. Такий фрагментарний підхід є неефективним, особливо враховуючи еволюцію поняття «соціальний захист населення», що може призвести до неефективності соціальної політики. Тому потрібне ґрунтовне теоретичне розуміння сутності соціального захисту, а також надійна основа соціальної політики як рушійної сили економічного, так і соціального розвитку [39].

У вітчизняних наукових дослідженнях значна увага приділяється таким темам, як праця та заробітна плата, але порівняно менше уваги приділяється вивченню поняття соціального захисту. Проте добре відомо, що соціальний захист відіграє важливу роль у впливі на економіку країни, розвиток підприємництва та рівень споживання. Різні джерела, що сприяють формуванню фондів соціального страхування, свідчать про його вплив на економіку країни. Тим не менш, без ретельного наукового аналізу важко оцінити, чи вплив системи соціального захисту є корисним чи шкідливим для економічного зростання. Таким чином, дослідження сутності соціального захисту та обґрунтування соціальної політики як інструменту економічного, так і соціального розвитку є надзвичайно актуальним [45-48].

Експерти у сфері соціального захисту підкреслюють негативні наслідки політики, яка не враховує належним чином справжню природу соціального захисту. Більш чітке розуміння його ролі в економічній системі може допомогти визначити придатні методи та моделі, які дозволять точніше прогнозувати результати різних форм допомоги з різних джерел. На жаль, прогнози очікуваних результатів часто ґрунтуються на надто спрощених припущеннях щодо реальності, що призводить до результатів, які суперечать очікуваним .

Соціальний захист визначається різними способами, у тому числі як державна підтримка окремих груп населення, які постраждали від ринкових процесів, забезпечення мінімального рівня життя шляхом правової, фінансової та матеріальної підтримки громадян, а також встановлення соціальних гарантій

для економічно активного населення. Соціальний захист можна розглядати як систему державних гарантій, що забезпечують матеріальну безпеку громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, вимушеного безробіття, старості, передбачених законодавством України [22].

Таким чином, соціальний захист функціонує як система, призначена для підтримки та захисту вразливих груп населення від соціальних та економічних ризиків. Він надає юридичну, фінансову та інші форми допомоги для забезпечення того, щоб громадяни підтримували прийнятний рівень життя. Розуміння ролі соціального захисту в ширшому економічному контексті має важливе значення для розробки ефективних методів і моделей, які передбачають результати різних видів допомоги. Соціальна політика, якщо її виправдати як засіб стимулювання економічного та соціального розвитку, відіграє ключову роль у створенні ефективної системи соціального захисту [16] .

Соціальний захист у цьому контексті означає державні заходи, спрямовані на допомогу певним групам населення, які можуть постраждати від негативного впливу ринкових сил, з метою забезпечення належного рівня життя. Це правова, так і фінансова підтримка громадян, особливо найбільш незахищених, і встановлення соціальних гарантій для економічно активної частини населення. Ці цілі досягаються шляхом створення соціальних стандартів, що забезпечують прийнятні умови життя та праці [48-52].

В Україні система соціального захисту – це сукупність державних гарантій забезпечення матеріальних прав громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та з інших незалежних від них обставин. Ці гарантії, закріплені в законі, призначені для захисту добробуту всіх членів суспільства в конкретних економічних умовах [38]. Поняття соціального захисту є комплексним і охоплює діяльність держави, спрямовану на сприяння всебічному розвитку особистості, подолання та пом’якшення негативних факторів впливу на людину, створення умов для особистісного зростання та самореалізації [9].

Соціальний захист функціонує як механізм, за допомогою якого забезпечується мінімальний рівень життя громадян. Він охоплює низку заходів та інститутів, покликаних гарантувати базові потреби людини, покращувати якість її життя та надавати можливості для соціального розвитку. Термін «соціальний захист» можна тлумачити як у широкому, так і у вузькому контексті. У широкому сенсі це стосується діяльності держави, спрямованої на сприяння розвитку особистості, виявлення та усунення негативних впливів, а також створення умов для самовизначення та реалізації життя. У вузькому плані воно включає економічні та правові гарантії, які забезпечують доступ громадян до основних соціальних прав, досягнень і належного рівня життя [8].

Соціальний захист передбачає діяльність держави, спрямовану на створення сприятливих економічних і правових умов, що сприяють зростанню та розвитку особистості. Ця функція є критично важливою для задоволення соціальних потреб громадян. Головною метою соціального захисту є забезпечення того, щоб кожна людина могла задовольнити базові життєві стандарти, незалежно від її матеріального стану. Це передбачає створення систем та ініціатив, які дозволяють усім членам суспільства задовольняти свої основні потреби, включаючи їжу, житло, охорону здоров’я, освіту та інші основні послуги [14].

Ключовою метою соціального захисту є боротьба з бідністю та зменшення нерівності. Це досягається шляхом надання соціальних виплат, таких як грошові трансферти, субсидії та інша фінансова допомога, спрямована на найбільш уразливих верств населення, таких як люди похилого віку, діти, люди з обмеженими можливостями та безробітні [33]. Соціальний захист також включає соціальне страхування, яке покриває конкретні ризики, такі як хвороба, інвалідність і смерть [13].

Крім того, соціальний захист створює системи безпеки для допомоги окремим особам і сім’ям у періоди криз, таких як стихійні лиха, економічні спади чи непередбачені обставини. Ці системи безпеки включають такі програми, як продовольча допомога, допомога по безробіттю та житлова допомога [48].

Крім того, соціальний захист поширюється на надання основних соціальних послуг, таких як охорона здоров’я, освіта та догляд за дітьми. Ці послуги життєво важливі для того, щоб усі члени суспільства могли жити здоровим і продуктивним життям. Ефективна політика соціального захисту спрямована на те, щоб ці послуги були доступними для всіх, незалежно від доходу чи соціального становища [34].

Підсумовуючи, соціальний захист є найважливішим елементом діяльності держави, спрямованої на забезпечення всім громадянам доступу до базового рівня життя. Це передбачає створення систем та інституцій, призначених для захисту добробуту кожної людини, особливо в умовах різноманітних економічних проблем [39].

1.2 Нормативно-правові основи соціального захисту населення

Соціальний захист стосується підтримки, допомоги та гарантій, які надаються особам або групам у вразливих ситуаціях, захищаючи їх від соціального відчуження. Він охоплює ряд заходів, спрямованих на задоволення базових потреб і захист основних прав, особливо для тих, хто стикається з більшим ризиком маргіналізації, таких як люди похилого віку, діти, люди з обмеженими можливостями та малозабезпечені сім’ї. У цій роботі досліджується нормативно–правова база, що регулює соціальний захист уразливих груп в Україні, зосереджуючись на ключових моментах політики і законодавстві, які структурують систему [38].

Щоб зрозуміти функціонування соціального захисту в Україні, вкрай важливо вивчити законодавчу та нормативну базу, яка його регулює. Система соціального захисту в Україні ґрунтується на різноманітних законодавчих актах, які визначають ролі та обов'язки як держави, так і її громадян щодо створення умов для соціального забезпечення. Наріжним каменем цієї основи є Закон «Про соціальний захист населення», який був прийнятий у 1991 році і з часом вносив численні зміни. Цей закон визначає основні принципи соціального захисту,

деталізує права та обов’язки громадян і уряду, а також механізми, за допомогою яких програми соціального захисту реалізуються в масштабах країни[46].

Крім цього ключового законодавства, є інші важливі закони, які регулюють окремі аспекти соціального захисту в Україні. Це Закон «Про пенсійне забезпечення», Закон «Про соціальні послуги», Закон «Про зайнятість населення»[45]. Разом ці закони утворюють комплексну систему, спрямовану на вирішення широкого кола соціальних проблем і надання підтримки різним уразливим групам [11].

Система соціального захисту в Україні діє на децентралізованій основі, повноваження розподіляються між центральною та місцевою владою, а також неурядовими організаціями (НУО). Державна соціальна служба є центральним державним органом, який головним чином відповідає за координацію заходів із соціального захисту, тоді як регіональні та місцеві органи влади відіграють значну роль у безпосередньому наданні послуг [2,3]. НУО також роблять значний внесок, пропонуючи спеціалізовані послуги та захищаючи права вразливих верств населення, доповнюючи зусилля державних установ [24].

Законодавча структура, що регулює соціальний захист в Україні, приділяє особливу увагу групам, яким особливо загрожує соціально–економічна маргіналізація. До таких груп належать люди похилого віку, діти, люди з обмеженими можливостями та малозабезпечені сім’ї. Декілька ключових правових актів визначають характер і обсяг захисту, який надається цим групам населення.

Наприклад, Мінсоцполітики видало наказ № 827/403/507/113/232, яким затверджено комплексну методику оцінки рівня бідності в Україні. Ця методологія визначає три категорії критеріїв бідності:

Основні монетарні критерії: до них належать еквівалентні особисті витрати, нижчі за 75% медіанного рівня витрат (відносний критерій), витрати, нижчі за фактичний прожитковий мінімум (абсолютний критерій), і загальний особистий дохід, нижчий від законодавчо встановленого прожиткового мінімуму [52].

Інші монетарні критерії: вони включають міжнародні орієнтири, такі як витрати нижче межі бідності, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи, та рівень доходу нижче 60% середнього доходу відповідно до шкали еквівалентності Європейського Союзу.

Немонетарні критерії: вони базуються на показниках депривації, таких як неспроможність оплатити основні потреби, такі як оренда, комунальні послуги, повноцінне харчування (м'ясо, курка чи риба) або несподівані витрати. Це також включає відсутність доступу до необхідних речей, таких як телефон, телевізор, пральна машина або автомобіль.

Ці критерії забезпечують структурований підхід до виявлення осіб та сімей, які потребують соціального захисту, що дозволяє державі ефективніше спрямовувати свої ресурси.

Соціальне відчуження оцінюється за допомогою ряду показників, які регулярно збираються та звітуються різними державними установами. Ці показники допомагають визначити ступінь, до якого окремі особи чи групи не мають доступу до основних послуг або стикаються з труднощами в доступі до основних ресурсів. Державна служба статистики збирає ці дані кожні два роки, відстежуючи такі показники, як:

– відсоток домогосподарств, які не можуть дозволити собі належне опалення;

– домогосподарства, які не мають доступу до медичних установ або екстреної медичної допомоги;

– домогосподарства без регулярних транспортних сполучень або дошкільних закладів поблизу;

щорічний збір даних Державною службою статистики та Мінсоцполітики також включає статистику щодо:

– домогосподарства, які не могли дозволити собі необхідну медичну допомогу чи ліки;

– відсоток охоплення дітей дошкільного віку навчальними закладами;

– відсоток учнів дев'ятих класів, які продовжують навчання;

– відсоток дітей–інвалідів, які отримують реабілітаційні послуги;

– частка дітей–сиріт без опіки;

– частка громадян похилого віку, які перебувають на утриманні центрів соціального обслуговування [49].

Крім того, Національна академія наук України, використовуючи дані Держстату, надає оцінку витрат домогосподарств. Це частка домогосподарств, які витрачають понад 60% свого доходу на їжу, і тих, хто має менше 10% наявного доходу після оплати їжі та основних послуг, таких як комунальні послуги.

Система соціального захисту України покликана задовольняти потреби найбільш незахищених верств населення, надаючи різноманітні форми підтримки для забезпечення їх добробуту. Наприклад, соціальні виплати, такі як грошові трансферти, субсидії та матеріальна допомога, є ключовими складовими цієї системи. Ці пільги насамперед спрямовані на допомогу таким групам, як люди похилого віку, діти, люди з обмеженими можливостями та безробітні.

Окрім фінансової підтримки, соціальний захист також включає програми соціального страхування, які допомагають зменшити певні ризики, зокрема хвороби, інвалідності та смерті. Ці програми забезпечують необхідне покриття та безпеку для людей, які стикаються з життєвою невизначеністю.

Іншим важливим аспектом системи соціального захисту в Україні є створення мереж соціального захисту. Ці мережі призначені для підтримки окремих осіб і сімей під час кризи чи труднощів, таких як економічні спади, стихійні лиха чи інші непередбачені події. Такі програми, як продовольча допомога, допомога по безробіттю та житлові субсидії, є критично важливими порятунками в такі складні періоди.

Окрім фінансової допомоги та систем соціального захисту, надання основних соціальних послуг відіграє вирішальну роль у системі соціального захисту в Україні. Доступ до послуг охорони здоров’я, освіти та догляду за дітьми є фундаментальним для того, щоб громадяни могли жити здоровим і продуктивним життям. Добре функціонуюча система соціального захисту

гарантує, що ці послуги не тільки доступні, але доступні для всіх, незалежно від доходу чи соціального становища.

Законодавча база в Україні вимагає від держави забезпечення належного надання соціальних послуг. Однак залишаються значні проблеми щодо досягнення повного охоплення та рівності в наданні послуг. Деякі з цих проблем виникають через обмежені ресурси, тоді як інші пов'язані з інфраструктурними прогалинами, особливо в сільській місцевості чи районах з недостатнім обслуговуванням.

Соціальний захист слугує не просто системою безпеки; це інструмент сприяння соціальному та економічному розвитку. Забезпечуючи громадянам доступ до основних послуг і фінансову безпеку, політика соціального захисту сприяє зменшенню нерівності, сприянню соціальній єдності та стимулюванню економічного зростання. Населення, яке відчуває себе в безпеці, з більшою ймовірністю буде продуктивно брати участь у ринку праці та робити внесок у загальний розвиток країни.

Підсумовуючи, соціальний захист в Україні є невід'ємною складовою відповідальності держави перед громадянами. Він охоплює широкий спектр програм і послуг, спрямованих на забезпечення добробуту вразливих верств населення. Система побудована навколо комплексної правової бази, яка забезпечує захист прав громадян на базові стандарти життя. Однак система також стикається зі значними проблемами, включаючи обмеження ресурсів і нерівний доступ до послуг. Рухаючись вперед, постійне вдосконалення в розробці та реалізації політики соціального захисту буде мати вирішальне значення для забезпечення того, щоб усі громадяни, особливо найбільш уразливі, отримували належну підтримку та могли робити свій внесок у соціальний та економічний розвиток країни.

1.3 Організаційно-економічні аспекти соціального захисту населення в Україні

Сучасні економічні та соціальні виклики в Україні виявляють суттєву неефективність економічних реформ в країні та слабкі місця в її законодавчих механізмах, спрямованих на вирішення соціальних проблем. Ці недоліки посилювали розшарування суспільства, створювали значні диспропорції в матеріальному забезпеченні населення. Цей розрив сприяв зростанню рівня бідності, соціальної маргіналізації, безробіття, погіршення стану здоров'я та загального зниження якості життя. Навпаки, з'явилася невелика заможна еліта, створюючи ще різкіший контраст між багатими та бідними масами. Існуюча система соціального захисту не в змозі забезпечити рівність у розподілі виплат, залишаючи багато вразливих груп населення без належного захисту від бідності [18]. Нинішній підхід держави, яка намагається механічно вирівняти доходи соціально незахищених верств населення, дає лише тимчасове полегшення, обтяжуючи державний бюджет непосильними витратами.

Щоб зрозуміти першопричини бідності в Україні, необхідно враховувати як державно-адміністративні, так і соціально-економічні фактори. До них належать властиві протиріччя між вимогами ринкової економіки та соціальними цінностями, які зберігаються в пострадянському колективному мисленні. Політика, спрямована на боротьбу з бідністю в Україні, формується напругою, яка виникає внаслідок переходу до ринкової економіки при спробі зберегти системи соціального захисту. Однак заходи, вжиті досі, виявилися неефективними для усунення глибших, структурних причин бідності. Потрібна комплексна система соціального захисту, здатна реагувати на соціально–економічні ризики та зменшувати рівень бідності в усіх верствах суспільства.

Про неефективність економічних реформ в Україні свідчить зростання прірви між багатими та бідними. Хоча невелика частина населення накопичила значні статки, більшість громадян намагається задовольнити навіть свої основні потреби. Ця економічна поляризація сприяла фізичній і моральній деградації, а

також повсюдному розчаруванню. Люди, які колись мали відносно стабільні доходи та соціальне забезпечення за радянських часів, тепер стикаються з фінансовою незахищеністю, безробіттям і погіршенням здоров'я, що призводить до втрати надії для багатьох [17]. Погіршення рівня життя також викликало відчуття безпорадності та пасивності, що ще більше перешкоджає індивідуальним і колективним зусиллям покращити соціально–економічні умови.

В основі цих проблем лежить нездатність держави проводити ефективну соціальну політику. Сучасній українській політиці соціального захисту не вистачає глибини та далекоглядності, необхідних для вирішення проблем бідності та соціальної нерівності. Ця неадекватність походить від амбівалентності в колективній свідомості українського суспільства, де старі соціальні цінності, здебільшого успадковані з радянської епохи, продовжують впливати на очікування та поведінку людей. Незважаючи на рух країни до ринкової економіки, багато громадян все ще дотримуються застарілих переконань, які виправдовують їхній бідний стан, вбачаючи в ньому неминучий наслідок зовнішніх факторів, а не щось, що можна змінити особистими чи колективними діями.

Залишки патерналізму радянської доби глибоко вплинули на соціальний ландшафт України. Таке патерналістське мислення, вкорінене в авторитарному командному стилі управління радянських часів, сприяло розвитку культури залежності від держави. Люди звикли чекати втручання уряду, щоб вирішити їхні проблеми, а не проявляти ініціативу, щоб покращити свої обставини. У результаті це створило цикл пасивності, коли громадяни очікують, що держава забезпечить їхні потреби, не беручи особистої відповідальності за власний добробут [13].

Ця залежність призвела до суспільного мислення, якому бракує мотивації шукати економічні можливості чи самодостатність. Люди часто відкладають свої проблеми на державу, сподіваючись, що урядові реформи чи політика зрештою покращать їхню ситуацію. Це призвело до стагнації окремих зусиль і зусиль

громади щодо вирішення основних проблем, що спричиняють бідність. Без активного та заангажованого громадянства важко досягти суттєвих соціально–економічних покращень.

Крім того, це пасивне мислення призвело до відсутності особистої відповідальності за своє майбутнє. Багато людей вважають, що їхній добробут є виключною відповідальністю держави, що призводить до соціальної пасивності та безініціативності. Отже, заходи, запроваджені урядом для подолання бідності, мали обмежений успіх, оскільки вони не супроводжувалися зусиллями щодо зміни ставлення та поведінки населення. Замість того, щоб надати людям можливість взяти на себе контроль за своїм економічним майбутнім, ця політика часто зміцнювала відчуття безпорадності і залежність [20].

Однією з основних критик стратегій боротьби з бідністю в Україні є те, що вони більше зосереджені на усуненні симптомів бідності, а не її корінних причин. Стратегія подолання бідності від 15 серпня 2001 року, наприклад, окреслила заходи щодо пом'якшення наслідків бідності, але не змогла вирішити фундаментальні проблеми, які призвели до поглиблення та широкого поширення бідності в українському суспільстві. Хоча стратегія правильно визначила деякі ключові принципи державної політики, спрямованої на подолання бідності, вона не наголосила на ролі працюючої особи як центральної фігури в цих зусиллях [14].

Заходи, запропоновані в стратегії, значною мірою спиралися на пасивну соціальну політику, таку як грошові трансферти та субсидії, які, хоча й забезпечували короткочасне полегшення, мало допомагали усунути довгострокові причини бідності. Ці види втручання часто не здатні викликати значні зміни, оскільки вони не заохочують самодостатність і не сприяють розвитку навичок і ресурсів, необхідних людям для покращення свого соціально–економічного становища. У результаті багато людей залишаються в пастці бідності, не маючи надії на висхідну мобільність [19].

Для ефективного зменшення бідності та подолання соціальної нерівності Україна має застосувати більш комплексний підхід до соціального захисту. Це

означає відмову від політики, яка забезпечує лише тимчасове полегшення, і натомість зосередження на довгострокових рішеннях, які сприяють сталому економічному зростанню та розвитку для всіх громадян. Добре функціонуюча система соціального захисту має не лише забезпечувати фінансову підтримку, але й створювати можливості для покращення рівня життя людей через освіту, професійну підготовку та доступ до медичної допомоги [10].

Ключовим аспектом цього підходу буде відхід від поточної моделі вирівнювання доходів, яка виявилася неефективною у боротьбі з глибинними причинами бідності. Натомість уряд має зосередитися на створенні більш динамічного та інклюзивного ринку праці, який пропонує справедливу заробітну плату та гарантію роботи. Це допомогло б зменшити залежність від державних програм соціального забезпечення та дозволило б людям досягти фінансової незалежності власними зусиллями [2].

Крім того, реформи мають бути спрямовані на усунення структурної нерівності, яка перешкоджає певним групам отримати доступ до тих же можливостей, що й інші. Наприклад, сільське населення часто стикається з більшими проблемами в доступі до якісної освіти, охорони здоров’я та можливостей працевлаштування, що посилює бідність у цих регіонах. Інвестуючи в інфраструктуру та соціальні послуги в недостатньо забезпечених регіонах, держава може допомогти вирівняти умови гри та забезпечити всім громадянам справедливі шанси на успіх [33].

Іншим важливим елементом у боротьбі з бідністю є необхідність зміни суспільних установок і цінностей. Поки більшість людей продовжуватимуть вважати себе пасивними одержувачами державної допомоги, значущі зміни залишатимуться недосяжними. Натомість уряд має інвестувати в освітні кампанії, які пропагують особисту відповідальність, підприємливість і цінність важкої праці. Заохочуючи громадян брати активну участь у покращенні власного життя, держава може сприяти вихованню культури самовпевненості та ініціативи [31].

Освіта також відіграє важливу роль у розриві порочного кола бідності. Доступ до якісної освіти необхідний для надання людям навичок і знань, необхідних для конкуренції на ринку праці. Покращуючи освітні можливості, особливо для незахищених груп, Україна може допомогти майбутнім поколінням позбутися бідності та створити більш заможне та справедливе суспільство [24].

Збільшення розміру соціальної допомоги на невеликі відсотки до і без того недостатньої допомоги, що надається бідним, не призводить до бажаних покращень. Насправді це часто перешкоджає будь–якому реальному прогресу в покращенні рівня життя вразливих груп. Це тому, що методи, запропоновані в різних стратегіях, не узгоджуються з їх гуманістичними цілями, що призводить до неефективних результатів. Одним із таких прикладів є провал Стратегії подолання бідності в Україні, яка не досягла поставлених цілей. Проблема полягає в невідповідності цілей політики методам їх досягнення [49].

Дослідники Національної академії наук України проаналізували ефективність Стратегії подолання бідності та дійшли висновку, що вона не дала очікуваних результатів. Дві критичні проблеми залишалися невирішеними протягом усього періоду реалізації стратегії: усунення ризиків бідності серед домогосподарств з дітьми та зниження рівня бідності в сільській місцевості. Через ці недоліки Президент України видав Указ «Про невідкладні заходи щодо подолання бідності». Цей новий указ, спрямований на вирішення проблеми бідності, яка зростає, передбачає створення Загальнодержавної програми подолання та запобігання бідності в Україні на 2010–2015 роки [25].

Проте план дій, викладений у Загальнодержавній програмі, не мав конкретних дієвих механізмів реалізації, що зводило ініціативу до розпливчастих узагальнень. Це підкреслює фундаментальне питання підходу України до соціальної політики: увага часто зосереджується на пом’якшенні наслідків бідності, а не на усуненні її корінних причин. Як наслідок, системні зміни не здійснюються, і бідність зберігається в багатьох секторах суспільства.

Для ефективного подолання бідності в Україні важливо спочатку проаналізувати основні ризики та склад бідного населення. Розуміння причин поточної ситуації та прогнозування майбутніх тенденцій є критично важливими кроками до розробки довгострокових рішень. Тривожною тенденцією в Україні є високий рівень бідності економічно активного населення. Ця проблема пов'язана з такими факторами, як високий рівень безробіття, низька зарплата та затримка виплати зарплати. Дивно, але майже в 79% бідних домогосподарств є принаймні одна працююча особа. Це особливо поширене серед сімей з дітьми, особливо тих, де обоє батьків працюють, але все ще не можуть уникнути бідності. Домогосподарства, де всі члени старші 75 років, також відчувають високий рівень бідності, оскільки вони часто не отримують додаткових пенсій, що ще більше обтяжує їхні фінансові ресурси [25].

Географічні відмінності також відіграють значну роль у рівнях бідності в Україні. У сільській місцевості, зокрема, рівень бідності набагато вищий, ніж у міських центрах, а найнижчий рівень бідності спостерігається в столиці, Києві. Окрім економічного розриву, існує також інфраструктурний розрив між сільськими та міськими районами. Мешканці сіл та невеликих міст часто мають обмежений доступ до якісної медичної допомоги, освіти, культурних закладів та основних побутових послуг. Ці інфраструктурні недоліки загострюють проблеми, з якими стикається сільське населення, поглиблюючи цикл бідності.

Хоча відносні показники бідності в Україні за останні роки, можливо, стабілізувалися, рівень бідності серед селянства та сільських домогосподарств зростає, а питання депривації залишається гострою, особливо коли йдеться про умови життя. Щоб ефективно боротися з бідністю, уряд має зосередитися на забезпеченні гідної зайнятості та справедливоїзаробітної плати для працездатного населення. Такий підхід може суттєво зменшити бідність серед працездатних громадян та соціально незахищених верств населення, заклавши передумови для формування потужного середнього класу, необхідного для стабільності та процвітання будь–якого суспільства [2,31].

Необхідно радикально змінити політику доходів, зосередившись на підтримці соціально незахищених верств населення, а також стимулюючи економічно продуктивну діяльність працюючих громадян. Це включає впровадження невідкладних заходів щодо зниження безробіття та вирішення проблеми низькооплачуваної та «тіньової» зайнятості – незареєстрованих і часто експлуататорських робіт. Крім того, необхідно докласти зусиль для усунення хронічної невідповідності між продуктивністю праці та рівнем заробітної плати, забезпечивши зростання реальної заробітної плати відповідно до зростання ВВП [15,18]. Таким чином, заробітна плата знову стане основним джерелом доходу населення та основним мотиватором продуктивної праці.

Проблема бідності в Україні багатогранна і вимагає комплексної модернізації системи соціальної допомоги в країні. Існуюча система соціального забезпечення вимагає повного перегляду, щоб забезпечити тим, хто найбільше потребує, доступ до ресурсів, доступних через соціальні фонди. Зміцнити адресність соціальної допомоги особливо важлива в регіонах, які є як соціально незахищеними, так і економічно депресивними. У цих регіонах повсюдно поширена бідність, а рівень життя значно нижчий від середнього по країні.

Щоб запобігти подальшому поширенню бідності, місцеві органи влади повинні мати ресурси та повноваження для надання більш ефективної адресної допомоги. Крім того, слід переглянути житлову політику країни, зосередивши особливу увагу на будівництві та забезпеченні субсидованим соціальним житлом потребуючих. Це дозволить усунути один із ключових факторів, що сприяє бідності, – відсутність доступного безпечного житла [10].

Іншим важливим аспектом подолання бідності в Україні є необхідність підвищення національних соціальних стандартів і гарантій. Це включає перегляд методів розрахунку прожиткового мінімуму, забезпечення того, щоб він відображав фактичну вартість життя в різних регіонах країни. Враховуючи відмінності між міськими та сільськими районами, такий перегляд допоможе забезпечити більшу ефективність заходів із подолання бідності у вирішенні унікальних проблем, з якими стикаються різні громади [52].

На додаток до цих реформ необхідно вирішити проблему поляризації доходів, де прірва між багатими та бідними продовжує збільшуватися. Досягнення більш справедливого розподілу доходів вимагає фундаментальної реформи системи первинного перерозподілу доходів. Одним із можливих рішень є відмова від оподаткування доходу, що відповідає прожитку, і замість цього запровадження податків на багатство, надмірне володіння нерухомістю та велику спадщину. Наслідуючи приклади успішних європейських країн, Україна могла б запровадити вищі податки на споживання, одночасно знизивши податки на заробітну плату, таким чином заохочуючи участь на ринку праці та одночасно зменшуючи нерівність у доходах [11].

Такі податкові реформи не тільки допоможуть усунути розрив у доходах, але й створять більш збалансовану та справедливу економіку, де багаті верстви населення внесуть більший внесок у систему соціального захисту. Такий підхід запобіг би надмірній концентрації багатства та забезпечив би більше ресурсів для підтримки нужденних [39].

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

2.1 Система організації соціального захисту населення в Україні

Соціальний захист охоплює широкий спектр організаційних, правових та економічних стратегій, спрямованих на забезпечення добробуту всіх людей у суспільстві, особливо за різних економічних обставин. Основна мета соціального захисту – гарантувати кожному члену суспільства, незалежно від його соціального походження, національності чи етнічної групи, можливість для особистого розвитку та підвищення кваліфікації. Крім того, він спрямований на підтримку суспільної стабільності шляхом пом’якшення напруги, яка може виникнути через різницю в багатстві, расі, культурі чи соціальному статусі [12].

Сучасні системи соціального забезпечення побудовані так, щоб підтримувати людей протягом усього їхнього життя, пропонуючи гарантії добробуту від народження до смерті. Ці системи зазвичай включають соціальне страхування, соціальну допомогу та політику, орієнтовану на сім'ю, яка зосереджена на захисті прав дітей, наданні фінансової підтримки сім'ям з дітьми, забезпеченні ранньої імунізації та просуванні освіти. Вони також сприяють соціальній роботі для неблагополучних сімей і пропонують послуги для дітей та осіб з обмеженими можливостями. Активна політика ринку праці розширює можливості працевлаштування робочої сили.

Права та окремі форми допомоги поширюються на всіх громадян, які мають на них право, незалежно від рівня їхнього доходу. Однак ці заходи не спрямовані безпосередньо на вирішення нових викликів, таких як подолання бідності чи розшарування доходів; скоріше вони зосереджені на вирішенні часткових проблем, таких як підтримка вразливих груп у критичні періоди. Це включає допомогу особам, які зробили значний внесок у суспільство, або тим,

хто постраждав від надзвичайних ситуацій, а також захист населення, яке традиційно перебуває під високим ризиком бідності, включаючи людей з обмеженими можливостями та батьків-одинаків.

В Україні система соціального захисту спрямована насамперед на певні групи громадян, зокрема пенсіонерів, ветеранів війни, праці, інвалідів, військовослужбовців, сім'ї з дітьми, особливо малозабезпечені. Механізми соціального захисту суттєво різняться між цими категоріями. Наприклад, ветерани праці та військової служби, а також особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, користуються підвищеним пенсійним забезпеченням та різноманітними соціальними пільгами, включаючи безкоштовне або пільгове медичне обслуговування, ліки, стоматологічну допомогу, доступ до реабілітаційних установ, пільговий транспорт і знижені витрати на комунальні послуги з урахуванням різноманітних потреб цих груп населення.

Крім того, механізми підтримки людей з обмеженими можливостями включають надання основних ліків, допоміжних технологій та різні форми фінансової допомоги. Ці багатогранні зусилля підкреслюють важливість комплексної системи соціального захисту, яка відповідає різноманітним потребам різних сегментів громади, сприяючи більш інклюзивному суспільству. Зрештою, соціальний захист є життєво важливим компонентом у просуванні рівності та добробуту серед усіх громадян, зміцненні соціальної єдності та стійкості до економічних викликів [11].

Певний відсоток населення не витрачає весь свій дохід на споживання. Частина доходу зберігається у вигляді готівки, купівлі цінних паперів і депозитів накопичені на банківські рахунки. Виходячи з цього, доходи населення можна розподілити наступним чином: Дві частини – заощадження і споживання. Заощадження будуть накопичуватися і потім обов'язково будуть використовувати в майбутньому. Без використання заощаджень споживачі враховують майбутнє зростання вартості. Виходячи з цього, можна розрізнити два види грошової оцінки. Майбутню та сучасну для оцінки рівня доходів

населення. Поточна вартість грошей – це кількість грошей, доступна в поточному періоді. Майбутня вартість грошей – це наявна сума грошей, яка створює певну вартість. Розмір доходу за поточною процентною ставкою. Доходи поділяються на реальні і номінальні (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Доходи українців 2017-2023 рр., % [9,11]

Складові доходу	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи – всього	100	100	100	100	100	100	100
У тому числі:							
заробітна плата	40,8	40,8	41,8	41,8	40	40,5	39
прибуток та змішаний дохід (додатковий дохід)	14,5	14,5	15	14,5	15,4	16,8	18,4
доходи від власності (оренда, бізнес)	3,9	6,2	5,6	5,6	5,4	5,3	4,6
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	40,8	38,5	40	40	41	37,9	38

Номінальний дохід – це сума непогашених платежів, реальний дохід вимірюється кількістю того чи іншого можливого товару Основним показником матеріального забезпечення населення є загальний дохід. Включає будь–який вид грошового доходу, включаючи вартість у натуральній формі. Доходи, отримані населенням від особистого господарства фізичних осіб. Наша країна має значно вищу частку в сукупному доході порівняно з іншими країнами. У Європі та інших розвинених країн у загальному доходи включають вартість безоплатних послуг, що надаються населенню завдяки фондам державним та місцевим бюджетам. Ці послуги також можуть включати послуги охорону здоров’я, освіту, гранти та субсидії, харчування, транспорт, та всі інші види соціальних державних виплат.

Аналіз доходів українців показує, що загальний дохід залишався стабільним на рівні 100% у 2017–2023 роках, але внутрішня структура цього доходу зазнала змін.

Заробітна плата (включаючи прибуток та змішаний дохід) стала найбільшою частиною загальних доходів, але її частка зменшилася з 40,8% у 2017 і 2018 роках до 39% у 2023 році. Це свідчить про те, що хоча заробітна плата залишається основним джерелом доходу, відбувається поступове зменшення її частки в контексті загальних фінансів населення. Зменшення частки заробітної плати може бути пов’язано з інфляційними процесами, які знижують купівельну спроможність.

Прибуток та змішаний дохід зросли з 14,5% у 2017 році до 18,4% у 2023 році. Це свідчить про підвищення підприємницької активності серед населення, що, своєю чергою, є позитивним знаком для економічного розвитку країни. Підтримка малих і середніх підприємств через соціальні програми може сприяти подальшому зростанню цього показника.

Соціальна допомога та трансферти також зменшилися для населення: їх частка скоротилася до 37,9% у 2022 році, але знову зросла до 38% у 2023 році. Це свідчить про потребу в соціальних програмах для підтримки найбільш уразливих груп населення, особливо в умовах складної фінансової ситуації.

У період з 2010 по 2021 рік в Україні спостерігалася зміна рівня мінімальної заробітної плати, що відображає економічні реалії та заходи, вжиті урядом для підвищення соціальних стандартів. Дані щодо мінімальної заробітної плати за ці роки наведені в табл. 2.2, що надає точне відображення змін у цьому показнику.

Таблиця 2.2 – Мінімальна зарплата в Україні, 2010-2021 рр. [9,11]

Період	Мінімальна зарплата, грн	
	місячна	погодинна
1	2	3
З 01.12.2021 по 31.12.2021	6500	39,12
З 01.01.2021 по 30.11.2021	6000	36,11
З 01.09.2020 по 31.12.2020	5000	29,2

Продовження табл. 2.2

1	2	3
З 01.01.2020 по 31.08.2020	4723	28,31
з 01.01.2019 по 31.12.2019	4 173	25,13
з 01.01.2018 по 31.12.2018	3 723	22,41
з 01.01.2017 по 31.12.2017	3 200	19,34
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1 600	9,59
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1 450	8,69
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1 378	8,29
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1 378	8,29
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1 218	7,29
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1 218	7,3
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1 218	7,3
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1 147	6,88
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1 134	6,8
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1 118	6,7
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1 102	6,61
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1 094	6,56
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1 073	6,43
з 01.12.2011 по 31.12.2011	1 004	6,04
з 01.10.2011 по 30.11.2011	985	5,92
з 01.04.2011 по 30.09.2011	960	5,77
з 01.01.2011 по 31.03.2011	941	5,66
з 01.12.2010 по 31.12.2010	922	5,52
з 01.10.2010 по 30.11.2010	907	5,43

У період з 2010 по 2021 рік рівень безробіття в Україні демонстрував різні коливання, що були зумовлені економічними змінами, структурними трансформаціями на ринку праці та соціально–економічною ситуацією в країні. Динаміка рівня безробіття за ці роки представлена в (табл. 2.3), яка детально показує зміни цього показника.

Соціальний захист населення є єдиним із ключових складових стабільності та розвитку суспільства. Він включає в себе різноманітні механізми і програми,

які спрямовані на забезпечення матеріальної підтримки, соціальної допомоги та покращення якості життя громадян.

Таблиця 2.3 – Рівень безробіття, 2010-2021 рр. [9,11]

Рік	Обсяг ВВП (млрд. грн)	Рівень безробіття, %
2010	1023,6	8,2%
2011	1114,4	7,8%
2012	1176,4	7,3%
2013	1216,0	7,2%
2014	886,3	9,3%
2015	689,2	9,9%
2016	875,2	9,4%
2017	1123,7	9,5%
2018	1305,5	8,9%
2019	1557,7	8,2%
2020	1528,1	9,0%
2021	1690,0	8,8%

В Україні система соціального захисту передбачається через численні трансформації, які деякі відображаються на економічних показниках, доходах населення, рівнях безробіття та фінансових підтримках вразливих груп.

Аналіз доходів українців показує, що загальний дохід залишався стабільним на рівні 100% у 2017–2023 роках, але внутрішня структура цього доходу зазнала змін.

Заробітна плата (включаючи прибуток та змішаний дохід) стала найбільшою частиною загальних доходів, але її частка зменшилася з 40,8% у 2017 і 2018 роках до 39% у 2023 році. Це свідчить про те, що хоча заробітна плата залишається основним джерелом доходу, відбувається поступове зменшення її частки в контексті загальних фінансів населення. Зменшення частки заробітної плати може бути пов’язано з інфляційними процесами, які знижують купівельну спроможність.

Прибуток та змішаний дохід зростають з 14,5% у 2017 році до 18,4% у 2023 році. Це можна свідчити про зростання підприємницької активності серед

населення, що, у свою чергу, є позитивним знаком для економічного розвитку країни. Підтримка малих і середніх підприємств через соціальні програми може сприяти подальшому зростанню цього показника.

Соціальна допомога та трансферти також стали зменшуватися для населення, але їх частка зменшилася, знизившись до 37,9% у 2022 році, а потім знову піднявшись до 38% у 2023 році. Це про потреби в соціальних програмах для підтримки найбільш уразливих груп населення, які можуть бути оцінені в крутих фінансових умовах.

Мінімальна заробітна плата в Україні демонструє стабільне зростання, з 922 гривень у 2010 році до 6700 гривень у 2023 році. Це про успіхи держави покращити фінансове становище громадян.

Проте темпи зростання мінімальної зарплати не завжди відповідають темпам інфляції. Наприклад, у 2021 та 2022 роках зарплата залишилася на одному рівні (6500 гривень), що могло призвести до зниження реальної купівельної прибутковості. Кожне підвищення мінімальної заробітної плати має бути підкріплено відповідними економічними умовами, щоб забезпечити реальне покращення фінансового становища людей.

Важливо також відзначити, що зростання мінімальної зарплати може стимулювати споживчий попит, але разом з тим і тягне за собою ризики для підприємств, які можуть зіткнутися зі збільшенням витрат.

Рівень безробіття в Україні показує певну нестабільність, зокрема досягнувши 9,9% у 2015 році внаслідок економічної кризи. Проте, в останні роки (2018–2021) рівень безробіття знизився до 8,2–8,9%.

Високий рівень безробіття у 2014–2015 роках пов’язаний із політичною та економічною кризою, що викликала масове звільнення та закриття підприємств. Після відновлення економіки рівень безробіття знижується, але залишається на високому рівні, що вказує на потребу в подальшому розвитку ринку праці.

Зростання обсягу ВВП з 1023,6 мільярдів гривень у 2010 році до 1690,0 мільярдів гривень у 2021 році збільшило покращення економічних умов, що може позитивно вплинути на рівень зайнятості.

Дані про вразливі категорії населення, такі як кількість бідних, показують серйозні соціальні виклики:

Кількість бідних за абсолютною лінією бідності становить 4,6 млн осіб, або 11%, що вказує на те, що велика частина населення живе в умовах бідності. Бідність залишається критичною проблемою для соціальної політики України, більшість людей не мають доступу до базових ресурсів та послуг.

Глибина бідності також є показником, який демонструє, що значно люди відстоюють від умов життя, що забезпечують базові потреби. Наприклад, глибина бідності за абсолютною лінією становить 2298 гривень, а за певною – 2354 гривні. Це про необхідність посилення соціального захисту, зокрема програму підтримки малозабезпечених сімей, безробітних та інших вразливих груп [11].

Важливо підкреслити, що рівень мінімальної заробітної плати у 6000 гривень є недостатнім для покриття базових витрат, якщо врахувати глибину бідності, що створює потребу в більш ефективних механізмах соціальної підтримки.

Аналіз системи соціального захисту населення в Україні показує, що, незважаючи на позитивні тенденції, такі як зростання доходів та мінімальної заробітної плати, є серйозні соціальні проблеми, які потребують термінового рішення.

2.2 Оцінка ефективності соціального захисту населення в Запорізькій області

Захист населення є однією з основних складових державної політики, що має на меті забезпечення безпеки громадян у різних сферах життя. Це охоплює як фізичну безпеку, так і соціальну стабільність, економічну захищеність, правову охорону та психологічний комфорт. Сучасні загрози, пов’язані з економічними, екологічними, політичними та техногенними чинниками,

вимагають розробки комплексних заходів на державному та локальному рівнях для забезпечення належного рівня захисту населення.

Захист населення включає не лише боротьбу з наслідками стихійних лих, терористичних актів та інших катастроф, але й профілактичні заходи для запобігання виникненню кризових ситуацій. Він передбачає розробку ефективних стратегій у сфері охорони здоров'я, безпеки на транспорті, екології та інших галузях, що безпосередньо впливають на якість життя людей. У цьому контексті особливо важливим є визнання ролі кожного громадянина у системі безпеки країни та необхідність постійної підготовки до можливих загроз.

Освітня система Запорізької області складається з розгалуженої мережі, до якої входять 512 дошкільних закладів, в яких навчається 57,9 тис. дітей, 557 закладів загальної середньої освіти, в яких навчається 166,2 тис. учнів, 38 професійно-технічних училищ, в яких навчається 13,2 тис. осіб, та 24 вищих навчальних заклади з кількістю учнів. 69400 студентів. Крім того, в області працює понад 60 закладів позашкільної освіти, які охоплюють понад третину молоді в системі освіти [11]. Однак ця мережа переживає занепад. З 2015/16 по 2020/21 навчальні роки кількість закладів загальної середньої освіти зменшилася на 82 (скорочення на 12,8%), професійно-технічних навчальних закладів – на вісім (17,4%), вищих навчальних закладів – на три (11,1%). Крім того, частка закладів загальної середньої освіти, розташованих у сільській місцевості, станом на 2020/21 навчальний рік знизилася до 51,2%.

Значне зменшення контингенту студентів у професійно-технічних закладах на 30,5% з 2015/16 до 2020/21 поряд із зменшенням на 32,8% охоплення вищою освітою за той самий період. Хоча кількість учнів у системі загальної середньої освіти зросла на 11,3%, це різко контрастує з падінням у професійно-технічній та вищій освіті, які впали на 26,4% та 29,0% відповідно.

Показники охоплення студентами на 10 тис. жителів Запоріжжя нижчі від середніх по Україні. З 2017 по 2020 рік спостерігалося помітне зниження набору студентів до вищих навчальних закладів. Показник знизився з 491,2 на 10 тис. у Запоріжжі до 451,5, тоді як середній показник по країні змінився лише незначно.

Крім того, гострою є проблема недостатньої матеріально-технічної забезпеченості навчальних закладів, зокрема професійно-технічного профілю. Співвідношення вчителів і учнів також погіршилося, зменшившись з 11,3 вчителів на 100 учнів у 2015/16 до 10,2 у 2020/21, що вказує на скорочення на 9,7%. Якість освіти залишається низькою в невеликих школах у сільській місцевості, які часто працюють за мінімального фінансування та не мають належних освітніх послуг [18].

Отже, виникає гостра потреба у створенні сприятливого освітнього середовища, де студенти матимуть доступ до якісного досвіду навчання. Це важливо не лише для покращення результатів навчання, але й для того, щоб учні були мотивовані продовжувати свій розвиток.

Таким чином, освітній ландшафт у Запорізькій області переживає складну трансформацію, яка характеризується зменшенням кількості навчальних закладів і студентів на тлі скорочення населення. Вирішення цих проблем має вирішальне значення для створення більш надійної освітньої системи, яка може ефективно задовольняти потреби громади.

Медичний аспект соціальної інфраструктури Запорізької області складається з добре структурованої мережі, яка включає 79 лікарень та 497 амбулаторій. Крім того, населення обслуговують близько 170 фельдшерсько–акушерських пунктів, 190 фельдшерських пунктів, 270 амбулаторій, дві дільничні лікарні, одна самостійна амбулаторія. Ця мережа входить до Територіального медичного об’єднання, відомого як «Обласний центр екстреної медичної допомоги та ліквідації наслідків катастроф». Вражає те, що укомплектованість медичних посад перевищує 70%, що свідчить про міцну основу для охорони здоров’я в області. Постійно докладаються зусилля для покращення цієї медичної інфраструктури.

З 1995 по 2018 рік в області відбулося зменшення чисельності населення з 227 до 204 осіб на одного лікаря. Проте навантаження на заклади охорони здоров’я зросло, оскільки середня кількість пацієнтів на лікарняне ліжко значно зросла з 72,7 до 119,6. Позитивні зрушення проявляються у зростанні кількості

амбулаторно–поліклінічних закладів, яка зросла з 291 у 2015 році до 497 у 2022 році, що відображає темп зростання на 170,8%. Запланована потужність цих установ також зросла з 37 000 до 39 300 відвідувань за зміну, що вказує на підвищення доступності послуг. Крім того, кількість лікарів на 10 тис. населення зросла до 49 [9].

Незважаючи на ці покращення, спостерігається тривожне зниження кількості лікарень, яка впала зі 105 у 2015 році до 79 у 2022 році. Це скорочення відображається на кількості наявних лікарняних ліжок. В інфраструктурному плані показники охорони здоров'я області, такі як кількість лікарів і пацієнтів та кількість ліжок на 10 тис. населення, перевищують середні по країні відповідно на 11,8%, 12,9% та 4,7%. Станом на 1 січня 2022 року кількість лікарняних ліжок у Запорізькій області становила 8,36 на 1000 жителів, а кількість лікарів – 4,91. Ці цифри можна порівняти з сусідніми Дніпропетровською та Харківською областями, які мають 8,75 та 8,37 ліжок, 4,72 та 5,79 лікарів на 1000 населення відповідно. Однак вони перевершують показники Херсонщини (7,64 ліжок і 3,6 лікаря) та Сілезького воєводства Польщі (5,52 ліжка і 3,92 лікаря). На початок 2022 р. у рамках медичної реформи було реорганізовано майже всі заклади ЦПМСД та різних амбулаторій. Проте повільно відбувався перехід до комунальних некомерційних підприємств у складі спеціалізованих та стаціонарних закладів. Крім того, низьким залишається рівень залученості населення до підписання декларацій з лікарями, внаслідок чого Запорізька область входить до п'ятірки областей з найменшим охопленням цими деклараціями.

У системі охорони здоров'я зберігається низка проблем, зокрема неналежне матеріально–технічне забезпечення, застарілі комп'ютерні системи та недостатній доступ до Інтернету. Інші проблемні сфери включають відсутність уваги до моніторингу та профілактичних стратегій охорони здоров'я для боротьби з конкретними регіональними проблемами охорони здоров'я, такими як захворювання системи кровообігу, новоутворення та вроджені аномалії. Ці проблеми ускладнюються екологічними факторами, такими як

забруднення повітря та питної води, що сприяє високому рівню смертності серед мешканців. Крім того, викликає занепокоєння скорочення медичних закладів: кількість лікарень зменшилася на 24,8% (або 26 одиниць) з 2015 по 2022 рік. Це падіння разом із зменшенням загальної кількості лікарняних ліжок на 14,3% та скороченням на 16,4% ліжок на 10 000 осіб, викликає особливе занепокоєння, враховуючи вже високі показники смертності в регіоні, які є одними з найвищих у країні. Вирішення цих проблем має важливе значення для покращення загального стану здоров’я населення.

Помітно скоротилася забезпеченість закладів охорони здоров’я Запорізької області медичними кадрами, кількість лікарів за всіма спеціальностями скоротилася приблизно на 1,2%. Середня чисельність медичного персоналу становить 2,6 на 10 000 жителів, що свідчить про навантаження на ресурси охорони здоров’я. Крім того, бракує належних спортивно–оздоровчих закладів, особливо в районних центрах, невеликих містах та сільській місцевості.

Близько 90% території області стикаються з недостатньою забезпеченістю водними ресурсами, у дев'яти з двадцяти районів відсутні експлуатаційні запаси прісних підземних вод. Багато існуючих підземних джерел не відповідають стандартам питної води через застарілі технології знезараження та забруднення. З 2018 по 2022 рік покращення включали будівництво та реконструкцію 392,86 кілометрів мереж водопостачання та 37,02 кілометрів систем водовідведення, а також створення нових артезіанських свердловин та очисних споруд. Тим не менш, поточні зусилля з модернізації та реконструкції є важливими для системи водного господарства.

Станом на 1 січня 2022 року Запорізька область продемонструвала високу забезпеченість культурними закладами, зокрема театрами та музеями. На кожні 100 тис. жителів припадало приблизно 1,67 таких закладів. З 2014 по 2022 рік кількість розміщень у будинках–інтернатах для людей похилого віку та людей з інвалідністю зросла на 6,7%, відвідуваність вистав зросла на 34,9%, а покази фільмів – на 66,7%. Проте повне використання культурного потенціалу регіону має ряд проблем. Слід зазначити, що кількість відвідувачів музеїв скоротилася:

середня кількість відвідувачів на музей впала приблизно до 93 000. Крім того, об’єкти історико–культурної спадщини не використовуються повною мірою, що обмежує культурну активність регіону.

Бракує зусиль щодо диверсифікації та стратегічного планування розвитку сучасних культурно–розважальних закладів. Це призвело до зменшення уваги до традиційних культурних установ; наприклад, кількість бібліотек зменшилася на 56 одиниць, або на 9,3%, а сам фонд бібліотек скоротився на 12,7%. Так само скоротилася кількість місць для показу фільмів, яка впала на 28,8%, в результаті чого їх стало на 17 менше. Загальна кількість клубних закладів також зменшилася, зменшившись на 42 одиниці, або на 8,9%, разом із скороченням доступних місць у цих клубах на 3,9%. Ці проблеми підкреслюють необхідність привернути увагу та стратегічні інвестиції в культурні ініціативи для посилення залучення громади та сприяння більш різноманітному культурному ландшафту в Запорізькій області. Усунувши ці недоліки, можна пожвавити інтерес до культурної діяльності та забезпечити мешканцям доступ до ширшого спектру можливостей відпочинку. Покращене планування та розподіл ресурсів могли б не тільки покращити використання існуючих об’єктів, але й сприяти розвитку нових, які задовольняють зростаючі інтереси населення.

Забезпечення населення Запорізької області соціальними установами, такими як будинки–інтернати, дитячі будинки та центри соціально–психологічної реабілітації дітей, є важливою складовою системи соціального захисту. Протягом періоду з 2014 року по 2022 рік в області спостерігалося поступове вдосконалення умов для перебування в таких закладах та зростання їх кількості, що було спрямоване на поліпшення якості життя соціально вразливих категорій населення. Дані щодо забезпечення населення Запорізької області будинками–інтернатами, дитячими будинками та центрами соціально–психологічної реабілітації дітей за 2014, 2018–2022 роки наведені в табл. 2.4, яка надає чітке уявлення про зміни у кількості та доступності таких установ у зазначений період.

Таблиця 2.4 – Забезпечення населення Запорізької області будинками–інтернатами, дитячими будинками, центрами соціально–психологічної реабілітації дітей у 2014, 2018–2022 рр. [9]

Показники	2014	2018	2019	2020	2021	2022	Динаміка 2019/2011 (%)	Динаміка 2021/2020 (%)
Кількість будинків–інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (дорослих та дітей і молоді), од.	11	11	11	11	11	11	100,0	100,0
Кількість місць в будинках–інтернатах для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (дорослих та дітей і молоді), од.	2590	2779	2779	2813	2798	2764	106,7	98,8
Кількість дитячих будинків сімейного типу, од.	11	19	27	31	33	41	372,7	124,2
Кількість вихованців дитячих будинків сімейного типу, осіб	71	126	171	199	223	269	279,4	120,6
Кількість прийомних сімей, од.	131	193	205	210	204	201	153,4	98,5
Кількість вихованців прийомних сімей, осіб	240	386	408	420	431	426	177,5	98,8
Кількість центрів соціально–психологічної реабілітації дітей, од.	2	5	5	5	5	5	250,0	100,0
Кількість місць в центрах соціально–психологічної реабілітації дітей, од.	95	215	215	215	215	215	226,3	100,0
Кількість вихованців центрів соціально–психологічної реабілітації дітей, осіб	250	325	719	790	718	755	302,0	105,2

У Запорізькій області відбулися значні зрушення у розвитку соціальної інфраструктури. З 2014 по 2022 рік кількість дитячих будинків сімейного типу зросла в 3,7 рази, а дитячих будинків сімейного типу – у 3,9 рази. Крім того, на 53,4% зросла кількість прийомних сімей, а кількість дітей у них зросла на 77,5%. Також в області у 2,5 рази зросла кількість центрів соціально–психологічної

реабілітації та у 2,3 рази зросла кількість місць у них. Зарахування дітей до центрів соціально–психологічної реабілітації за цей період зросло втричі.

Помітних успіхів досягнуто в координації молодіжних ініціатив району. Створено та діє декілька організацій, зокрема Запорізька обласна студентська рада, Запорізька обласна рада працюючої молоді та Запорізький обласний молодіжний центр. Близько 40 інституцій займаються залученням молоді, а також сім молодіжних центрів і близько 150 молодіжних громадських організацій, з яких 52% активно займаються діяльністю.

Соціальну інфраструктуру для молоді регіону додатково зміцнює потужна наявність закладів фізичної культури та спорту, що відображено у значних досягненнях, зафіксованих у 2018–2022 роках. Проте певні проблеми залишаються. Діти–сироти та ті, хто залишився без піклування батьків, продовжують перебувати в інституціях, що підкреслює нагальну потребу в більш орієнтованих на сім'ю моделях освіти. Крім того, зростає попит на створення та розвиток місцевих молодіжних центрів, платформ і хабів [31].

Таким чином, Запорізька область має значний потенціал соціальної інфраструктури. Його постійний розвиток і підвищення ефективності є вирішальними для сприяння збалансованому регіональному розвитку. Цей прогрес тісно пов'язаний з модернізацією існуючих об'єктів, підвищенням їх інвестиційної привабливості та сприянням інноваційним практикам. Впровадження сучасних технологій, особливо інформаційних, є життєво необхідним для ефективного вирішення соціальних питань, підвищення соціально-економічної ефективності, виконання завдань соціального захисту та безпеки населення регіону.

Ефективність соціального захисту населення в Запорізькій області вимагає комплексного підходу. Необхідно врахувати проблеми в освіті, медицині, його житловому секторі та культурній інфраструктурі, щоб створити стійку соціальну систему, здатну задовольнити потреби населення та стимулювати розвиток. Успішна реалізація стратегій у цих сферах забезпечити покращення загального стану соціального захисту в регіоні [18].

SWOT–аналіз соціального захисту населення Запорізької області дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони існуючої системи соціального забезпечення, а також визначити можливості та загрози для її подальшого розвитку. Такий аналіз допомагає зрозуміти, які аспекти соціального захисту потребують покращення, а також виявити потенційні шляхи для підвищення ефективності соціальних програм та послуг. Дані щодо SWOT–аналізу соціального захисту населення Запорізької області надаються в (табл. 2.5), яка містить детальний розгляд сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, що існують у цій сфері.

Оцінка ефективності соціального захисту населення в Запорізькій області є аспектом, що впливає на загальний рівень життя, добробут та стабільність регіону. У цьому контексті особливо значущими є результати SWOT–аналізу соціального захисту населення, який виявляє сильні та слабкі сторони, можливості і загрози, з якими стикається область. Аналіз дає змогу глибше зрозуміти, який цей фактор позитивно чи негативно впливає на соціальне середовище та як це може бути використано для формування ефективної стратегії розвитку.

Однак, незважаючи на ці сили, область стикається з серйозними викликами. Одним із найбільших суттєвих є втрата транзитного потенціалу через окупацію частин Донбасу та анексію Криму. Це призвело до значних економічних втрат, зменшення обсягів виробництва та скорочення робочих місць. Додатково обмеження розвитку території через географічне та високий рівень еміграції з регіону викликають занепокоєння. Низький рівень природного приросту населення і висока смертність свідчать про серйозні соціально–економічні проблеми, з якими стикається Запорізька область.

Запорізька область характеризується наявністю природних ресурсів, які забезпечують економічну базу для розвитку соціального захисту. Регіон має значні запаси корисних копалин, зокрема залізної руди, марганцю, вугілля та природного газу, що забезпечує його енергетичну автономію. Важливим аспектом є й те, що область має вихід до моря, що створює можливості для розвитку торгівлі та залучення іноземних інвестицій. Це, у свою чергу, сприяє

підвищенню рівня зайнятості населення та формуванню стабільного доходу для місцевих жителів.

Таблиця 2.5 – SWOT–аналіз соціального захисту населення Запорізької області

SWOT–аналіз соціального захисту населення Запорізької області	
Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Потужний енергетичний вузол (база для відновлення).	1. Часткова окупація та втрата ключових активів.
2. Досвід роботи великих промислових холдингів.	2. Критичне пошкодження енергомереж та заводів.
3. Високий рівень кваліфікації технічних кадрів.	3. Гостра нестача персоналу через міграцію.
4. Розвинена мережа центрів допомоги для ВПО.	4. Близькість до фронту (постійна логістична небезпека) .
5. Наявність родючих земель (потенціал агросектору).	5. Величезні площі замінованих сільгоспугідь.
6. Стійкість цифрової інфраструктури та сервісів.	6. Високий рівень стресу та травматизація мешканців.
7. Активний волонтерський та громадський сектори.	7. Залежність бюджету від зовнішніх субвенцій.
8. Наявність науково-дослідної бази (університети).	8. Масштабні руйнування житлового та комунального сектору.
9. Напрацьовані зв’язки з міжнародними фондами.	9. Ускладнений доступ до морських портів.
10. Адаптивність місцевого малого бізнесу.	10. Відтік молоді та дефіцит вузьких спеціалістів.
Можливості	Загрози
1. Залучення коштів міжнародних донорів на відбудову.	1. Ведення бойових дій та обстріли інфраструктури.
2. Цифровізація та онлайн-сервіси соцдопомоги.	2. Окупація промислових районів області.
3. Програми адаптації ветеранів та підтримка ВПО.	3. Масовий виїзд кваліфікованих кадрів за кордон.
4. Розвиток автономних джерел енергії (СЕС, ВЕС).	4. Радіаційна загроза через ситуацію на ЗАЕС.
5. Пряма допомога від міст-побратимів з Європи.	5. Скорочення податкових надходжень до бюджету.
6. Створення центрів психологічної реабілітації .	6. Масштабне мінування територій та об’єктів.
7. Перекваліфікація населення під потреби ринку.	7. Руйнування логістики та доступу до портів.
8. Підтримка малого бізнесу через мікрогранти.	8. Зростання рівня бідності серед вразливих груп.

Адміністративно-фінансова децентралізація в регіоні виявилася успішною, однак високий рівень депопуляції сільського населення в північно–східних

районах створює додаткові труднощі. Відзначається також, що сільські території стають уразливими від бідності та недостатності соціальних послуг, що підриває довіру населення до державних інститутів, наявністю розвинутої транспортної інфраструктури, існує низький рівень підключення бізнесу до електронних сервісів, що перешкоджає ефективній реалізації бізнес–процесів.

Проблеми з устаткуванням і технологіями на підприємствах також негативно впливають на розвиток соціального захисту населення. Багато підприємств мають застаріле обладнання, що знижує їх конкурентоспроможність і, відповідно, здатність забезпечити робочі місця та стабільний дохід для населення. Високий рівень енергоємності виробництва є ще одним негативним фактором, що призводить до збільшення витрат і зменшення маржі прибутку.

Але, незважаючи на ці виклики, Запорізька область має певні можливості для розвитку соціального захисту населення. Розвиток міжнародних зв'язків і заробітчанства може суттєво покращити економічну зупинку. крім того, покращення кон'юнктури на світових ринках може стимулювати зростання експорту, що позитивно вплине на доходи регіону. Розширення ринків збуту продукції, а також диференціація структури експорту товарів можуть стати запорукою економічної стабільності [18].

Дерегуляція та реформи територіальної організації влади також можуть сприяти підвищенню ефективності соціального захисту. Кластеризація підприємництва та розвиток агробізнесу в регіоні можуть стати потужним двигуном для зростання. Розвиток туристичної інфраструктури, зокрема агротуризму, відкриває нові можливості для залучення інвестицій та створення нових робочих місць.

Разом із можливостями, регіон стикається з серйозними загрозами. Загострення військового конфлікту в Україні призводить до нових втрат та соціальної напруги. Високі темпи зменшення населення є серйозною загрозою для економічного розвитку регіону, зниження працездатного населення негативно впливає на продуктивність праці. Залежність регіону від металургії та

інші економічні чинники ставлять під загрозу стабільність місцевої економіки, особливо в умовах глобальних економічних коливань.

Соціальний захист населення в Запорізькій області має також вплинути на проблему тінізації економіки, яка заважає формуванню прозорої та конкурентоспроможної економіки. Низький рівень оплати праці й високий рівень монополізму в транспортній та енергетичній сферах ускладнюють ведення бізнесу та створюють негативні умови для розвитку середнього класу.

У результаті аналізу можна зробити висновок, що ефективність соціального захисту населення в Запорізькій області залежить від інтеграційних заходів, спрямованих на розвиток економіки, вдосконалення інфраструктури, підвищення рівня освіти та кваліфікації населення, а також від формування соціально відповідальної політики з боку держави. Для досягнення стійкого розвитку необхідно отримати як внутрішні, так і зовнішні чинники, які можуть вплинути на соціальний стан населення. Це вимагає комплексного підходу до планування та реалізації соціальної програми, що збільшить якість життя мешканців Запорізької області.

Досліджуючи соціальний захист населення, важливо також звернути увагу на диференціацію рівня життя в різних районах області. За даними середньомісячна номінальна заробітна плата у Запоріжжі зросла з 7207 грн у 2017 році до 22417 грн у 2021 році. Цей показник свідчив про поступовий розвиток економіки регіону до початку повномасштабного вторгнення. Однак на територіях, що опинилися в зоні бойових дій або під тимчасовим контролем агресора, відбулося різке падіння реальних доходів населення. Це підкреслює глибоку нерівномірність соціально - економічного стану громад у межах області. Аналіз роздрібного товарообігу на душу населення також підтверджують ці висновки. Це можна свідчити про економічні труднощі в цих містах та потребує державного втручання для підтримки підприємств та забезпечення робочих місць. Важливим є також показник прийняття житла в експлуатацію, який може служити індикатором соціального розвитку. У Запоріжжі, хоча й є зростання, в інших районах спостерігаються серйозні труднощі.

Узагальнюючи всі наведені факти, можна стверджувати, що для забезпечення ефективного соціального захисту населення в Запорізькій області необхідно зосередитися на розвитку економіки, модернізації інфраструктури, підвищенні рівня життя та доступу до соціальних послуг. Комплексний підхід до вирішення цих проблем, врахування місцевих умов та потреб населення, а також активна участь місцевих органів влади, бізнесу та громади є ключовими факторами для досягнення успіху в цій важливій сфері. Соціальний захист населення повинен стати пріоритетом для державної політики, що дозволить забезпечити стабільний розвиток регіону та підвищити рівень життя його мешканці.

2.3 Європейський досвід реформування системи соціального захисту населення

Великий досвід, отриманий у виконанні соціальної політики та соціальної роботи в Європейському Союзі (ЄС), підкреслює значну еволюцію від традиційних благодійних підходів до створення «державного загального добробуту» або моделі держави добробуту. Ця модель забезпечує громадянам комплексну систему соціального забезпечення та захисту. Очевидно, що національна орієнтація на загальний добробут глибоко впливає на стратегії та методології соціальної роботи.

Роль органів державного управління в цьому контексті включає гарантування доступу до послуг особам, які мають на це право, мінімізацію витрат для споживачів, забезпечення адекватності та доступності послуг, а також створення ефективної системи соціального захисту. ЄС охоплює країни з різними соціально-економічними рівнями, які можна розділити на три окремі групи:

– розвинені капіталістичні країни, такі як Бельгія, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Франція, Велика Британія, Данія, Ірландія, Австрія, Фінляндія, Швеція;

– країни з помірним рівнем соціально–економічного розвитку, включаючи Мальту, Грецію, Португалію, Іспанію, Італію та Кіпр;

– країни з перехідною економікою, які раніше були частиною «соціалістичного табору», поряд з Україною, такі як Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Угорщина, Чехія, Словенія, Словаччина, Румунія, Польща та Хорватія.

Процес розширення ЄС, поряд із прогресом міжнародних відносин і глобалізацією, сприяє ширшому спектру заходів соціальної політики та сприянню зовнішньому виміру соціальної політики. ЄС прагне створити єдиний соціальний простір, який функціонуватиме відповідно до чітких правових стандартів, що відображатиме вимоги сучасності та виклики 21 століття.

Крім того, інші європейські країни розробили власні рамки соціальної політики. Важливо вивчити різні моделі соціальної політики в різних групах європейських країн. Соціальна робота є найважливішим інструментом реалізації цілей державних програм соціальної політики. Нині розвиток соціальної політики в країнах ЄС визначається кількома суттєвими тенденціями:

– демографічні зрушення, що характеризуються загальним старінням населення в країнах-членах ЄС і збільшенням кількості людей похилого віку;

– збільшення участі жінок у робочій силі та зміни в гендерній динаміці;

– відносно високий рівень безробіття, особливо серед літніх людей;

– зростання кількості домогосподарств порівняно з чисельністю населення зростає, особливо зростає кількість домогосподарств без працюючих осіб.

У відповідь на ці тенденції стратегія державної соціальної політики в країнах ЄС спрямована на забезпечення стабільного рівня життя населення, підвищення рівня зайнятості, зменшення нерівності в доходах, посилення соціального захисту та подолання бідності. Водночас державна соціальна політика визначає пріоритетні напрями діяльності соціального обслуговування, які можуть змінюватися відповідно до конкретних соціально–економічних умов кожної країни.

Роль держави у формуванні розподільчої, економічної та соціальної політики є вирішальною для реалізації ефективної системи соціальної роботи, яка часто керується певними ідеологічними моделями. Наприклад, шведський учений Еспінг-Андерсен виділив три фундаментальні моделі соціального захисту в розвинутих індустріальних економіках:

Ліберальна модель, яка функціонує за принципом оцінки рівня доходів громадян і надання адресної підтримки тим, хто з різних причин не має доходу (наприклад, Великобританія, частина Нідерландів, Іспанія, Італія);

Консервативна модель, яка базується на підтримці тих самих життєвих стандартів, які ви відчуваєте протягом трудового життя після виходу на пенсію, хвороби чи інвалідності (зокрема, у країнах Західної Європи, таких як Німеччина, Австрія, Франція та Бельгія);

Соціал-демократична модель, яка наголошує на наданні соціальної підтримки за принципом «хто ти є», незалежно від доходу одержувача чи статусу зайнятості (поширена в скандинавських країнах).

Різні критерії можуть класифікувати моделі держави загального добробуту, що впливають на соціальну політику, систему соціального захисту, правові та економічні системи. Р. Тітмус запропонував класифікацію, яка включає три моделі: залишкову, інституційного перерозподілу та промислових досягнень. Ця класифікація є ключовою в організації різних систем соціальної політики та їх компонентів. Наприклад, системи пенсійного забезпечення на кілька типів, зокрема:

- інституційна (задоволення основних потреб шляхом перерозподілу);
- залишкова (задоволення основних потреб з мінімальною підтримкою);
- на основі заслуг (залежно від професійного статусу);
- цивільна (забезпечення мінімальної безпеки для всіх громадян).

Крім того, С. Лейбфрід детально проаналізував розподіл режимів соціального захисту зі значною концентрацією в європейських країнах. Різні моделі та класифікації соціального захисту мають вирішальне значення для розуміння складності та нюансів соціального захисту впровадження політики в

Європі, дозволяючи політикам адаптувати свої підходи відповідно до конкретних регіональних і національних контекстів. Цей багатогранний ландшафт соціальної політики підкреслює необхідність адаптивних стратегій, які відповідають мінливим потребам різних груп населення в ЄС, забезпечуючи ефективність і справедливість механізмів соціальної підтримки. Зрештою, поточна оцінка та реформування соціальної політики є важливими для вирішення сучасних викликів і покращення якості життя всіх громадян.

Усі моделі соціальних послуг фундаментально ґрунтуються на принципі децентралізації. Такий підхід передбачає делегування повноважень у сфері соціальної роботи регіональним і місцевим органам влади, а також перехід до змішаної економіки, що характеризується різноманітністю джерел фінансової підтримки. Структура постачальників соціальних послуг змінюється залежно від інституційних обмежень, на які впливають поширеність ринкових принципів управління, етап розвитку економіки, залучення громадських інституцій (таких як церкви, асоціації та профспілки), суспільні цінності, соціальні стандарти, почуття соціальної відповідальності населення, культурні традиції та загальний менталітет.

Загалом інтеграція недержавного сектору в державну систему управління соціальною роботою відрізняється від традиційних систем впливом специфічних факторів, які формують цю інтеграцію. Традиційна інтеграція часто відзначається потужним розвитком добровільних (як пара професіоналів у Нідерландах) і неформальних (наприклад, відповідальність католицьких сімей за догляд в Італії та Португалії) структур догляду та соціальних послуг. Загальним обґрунтуванням для оцінки існуючих систем соціальних послуг є обмеженість ресурсів державного сектору на тлі зростання попиту, спричиненого демографічними змінами та різноманітними кризами.

Продовжуючи дискусію про моделі соціального обслуговування, У. Лоренц у своїй книзі «Соціальна робота в мінливій Європі» розділив їх на кілька типів: скандинавські, залишкові, корпоративні та рудиментарні. Скандинавська модель (поширена у Швеції та Данії) характеризується принципами

універсальності та солідарності, які спрямовані не лише на пом’якшення соціальних проблем, але й на максимізацію бюджетних надходжень через комплексні ініціативи щодо зайнятості.

Навпаки, корпоративна модель (яка спостерігається в Австрії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії та частково у Франції та Італії) наголошує на субсидіарності, що передбачає участь різних секторів, включаючи державні, недержавні та неформальні компоненти соціального захисту. Залишкова модель, прикладом якої є Сполучене Королівство, зосереджується на підтримці за межами ринку праці та сприяє рівноправній ролі як державного, так і приватного секторів у таких сферах, як страхування, житло, освіта, охорона здоров’я та допомога громаді.

Рудиментарна модель, поширена в Португалії, Іспанії, Ірландії та деяких регіонах Італії, характеризується мінімальними юридичними правами на соціальний захист, часто делегуючи особисті послуги та обов’язки по догляду волонтерам і неформальному секторам. Нині в рамках ЄС відбувається злиття цих моделей, що розширює сферу їх застосування.

Щоб зрозуміти еволюцію сучасних моделей соціальної політики в європейських країнах, важливо вивчити історичний розвиток соціальної роботи та виникнення концепцій соціальної держави. Корпоративістська модель, яка широко використовується в багатьох країнах ЄС, передбачає юридично встановлену співпрацю між державою та громадськими установами у вирішенні індивідуальних, групових та громадських проблем. У цій моделі держава делегує конкретні обов’язки щодо соціального забезпечення, особливо у сфері соціального страхування, професійним, релігійним та волонтерським організаціям, дотримуючись принципу субсидіарності.

Ключові функції соціальної роботи зазвичай виконують промислові корпорації та профспілки. На регіональному та місцевому рівнях соціальна робота здійснюється місцевими асоціаціями підприємців, профспілками та державними установами в таких країнах, як Німеччина, Австрія, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія та окремі аспекти Франції та Італії. Зокрема, у Нідерландах і

Бельгії існує явище, відоме як «секторизація», коли інтереси різних груп населення представляють окремі організації. Численні організації, які займаються соціальною роботою та наданням індивідуальних послуг, були організовані як «галузеві» та приватно керовані, але переважно фінансуються державою. Місцева влада часто створює соціальні служби лише за відсутності приватної ініціативи.

Етатистська модель соціальної політики наголошує на централізованій, розгалуженій і дорогій системі соціальних послуг. Зусилля щодо забезпечення рівності призводять до значної участі уряду в соціальних послугах і виплаті допомоги, при цьому місцеві органи влади підзвітні центральному уряду (як це видно в скандинавських країнах). Значна частина соціального захисту залежить від можливості працевлаштування населення.

У Центральній, Західній та Північній Європі основними моделями соціального захисту є корпоративні та державницькі. Навпаки, романомовні країни в основному приймають патерналістський підхід до соціальної політики та роботи, зосереджуючись на ефективності та розподіляючи ресурси для підтримки найбільш уразливих членів суспільства, які не можуть постояти за себе. Ця модель характеризується низьким рівнем участі держави у вирішенні соціальних проблем, причому в першу чергу лежить відповідальність сімей та приватних благодійників.

У скандинавських країнах виникають змішані моделі, які виявляють конкуренцію між корпоративними та державницькими рамками. Хоча різноманітність моделей соціальної політики в країнах ЄС є очевидною, очевидно, що більшість із них є соціально орієнтованими державами. Їхні відмінності проявляються в ступені досягнення ними соціальних цілей, при цьому загальний добробут будується відповідно до соціально–економічних умов, специфічних для кожного суспільства, дотримання принципів справедливості та прямої участі держави.

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Підвищення ефективності управління системою соціального захисту населення

Комплексні системи соціального захисту поширені в більш розвинутих країнах, але все більше країн у менш розвинених регіонах також посилюють свої ініціативи щодо соціального захисту або створюють нові програми за підтримки міжнародної спільноти.

При розробці моделі зміцнення соціальної безпеки вкрай важливо враховувати мотиваційні аспекти, пов’язані із соціальними ризиками. Це передбачає визнання потенційних позитивних результатів від усунення ризиків, а також ймовірність того, що ці ризики матеріалізуються. Незважаючи на труднощі визначення сприятливих результатів серед соціальних ризиків, можна виділити кілька аспектів. До них належать досягнення в галузі науки і техніки, які можуть допомогти зменшити ризики, пов’язані з охороною здоров’я, небезпекою для навколишнього середовища, невизначеністю працевлаштування, проблемами інфраструктури та фінансовою нестабільністю.

Структура, яка використовується під час планування, включає як формулювання стратегії, так і оцінку впливу. Уряди використовують ці рамки, щоб збалансувати свої інвестиції в соціальні та економічні сектори для досягнення загальних цілей політики, таких як просування соціальної справедливості, зменшення бідності та розширення можливостей працевлаштування. Процес планування створює зв’язки між окремими секторами, як–от синергетичний зв’язок між грошовими переказами та соціальним медичним страхуванням у сфері соціального захисту, а також між секторами. Наприклад, розробка програм соціального захисту може призвести до

покращення освіти, охорони здоров’я, харчування та загальних засобів існування.

Переоцінка планування розвитку включає модернізацію економічної матриці грошових потоків, яка була поширеною в попередніх моделях, адаптуючи їх до рамок для розробки політики. «Вхідні дані» в цьому контексті стосуються набору державних, а іноді й приватних інструментів, програм і політик, які дозволяють урядам досягати пріоритетних результатів. Ця структура підкреслює важливість як «міжгалузевих», так і «внутрішньогалузевих» зв’язків. Наприклад, внутрішньогалузеві зв’язки в рамках соціального захисту ілюструють взаємне посилення, яке відбувається, коли внески домогосподарств фінансують медичне страхування, пропонуючи захист від катастрофічних фінансових втрат, пов’язаних зі здоров’ям, які одні лише соціальні трансферти не можуть адекватно покрити.

Поєднання грошових переказів із соціальним медичним страхуванням є набагато ефективнішим у боротьбі з бідністю та незахищеністю, ніж покладатися виключно на індивідуальне медичне страхування. Підхід також оцінює міжгалузеві зв’язки. Механізми соціального захисту підвищують результати за межі безпосереднього сектору, сприяючи розвитку людського капіталу та накопиченню активів, тим самим сприяючи економічному зростанню для бідних верств населення та людей з обмеженими можливостями.

Багато стратегій соціального захисту розширюють доступ осіб з низькими доходами до ринків. Шляхом перерозподілу коштів ці ініціативи стимулюють попит на товари та послуги, дозволяючи людям задовольнити свої базові потреби, водночас збільшуючи засоби до існування та пожвавлюючи економічну діяльність. Крім того, широкий спектр секторів політики може значно підвищити ефективність цілей соціального захисту. Наприклад, освіта створює людський капітал і ефективно бореться з бідністю, тоді як програми, спрямовані на покращення засобів до існування, підвищують стійкість домогосподарств і зменшують вразливість. Економічні реформи також можуть створити

сприятливе середовище для малозабезпечених сімей, щоб покращити їх фінансове становище.

Важливою складовою планування та розвитку систем соціального захисту є створення національного координаційного механізму. Цей механізм відповідає за планування, визначення пріоритетів та інтеграцію різних цілей і практик державної політики, які включають політику, пов’язану з сектором соціального захисту. Все частіше цей механізм містить національний план розвитку, який контролює національна організація з планування, наприклад Національна комісія з планування. Ці комплексні та інтегровані стратегії планування збільшують як вплив, так і ефективність, збільшуючи ймовірність досягнення ключових цілей політики, одночасно знижуючи витрати та пов’язані з цим ризики. Крім того, добре структуровані плани розвитку зміцнюють довіру громадськості до стратегій уряду, дозволяючи владі розширювати свої політичні можливості.

Одним із суттєвих недоліків цієї системи макрооцінки є складність оцінки умовних норм прибутку для інвестицій у соціальні програми. При оцінці конкретного сектору чи результату пріоритет має бути наданий кількісному визначенню довгострокових наслідків для скорочення бідності. Багатогалузевий підхід часто є більш ефективним і прийнятним у вирішенні цих проблем. Наприклад, поєднання грошових переказів із фінансуванням охорони здоров’я може підвищити загальну ефективність обох сфер. Ініціативи з перерозподілу готівки розширюють можливості домогосподарств з низькими доходами, надаючи їм доступ до програм соціального забезпечення, а пільги забезпечують необхідний захист для цих уразливих груп.

Результатом цих ініціатив є більш значний вплив на пріоритетні результати. Прибуток від інвестицій програми перерозподілу готівки залежить не лише від рівня фінансування, виділеного на ініціативи соціального забезпечення, але й від структури інвестицій у ширшому спектрі державних соціальних та економічних ініціатив. Цей принцип рівною мірою стосується повернення інвестицій у систему охорони здоров’я. Звичайні методи оцінки

часто працюють за припущенням, що інвестиції в додаткові втручання залишаються незмінними, що призводить до структур, які не надають необхідних доказів для урядів, щоб оптимізувати свої інвестиційні суміші та використовувати синергію між секторами.

Розробникам політики потрібні надійні докази ефективності багатогалузевих комплексних програм, визнаючи, що збільшення вигоди від додаткових інвестицій в одну сферу залежить від інвестиційної структури в інших секторах. Прості техніко-економічні обґрунтування зазвичай не можуть вирішити цю проблему, оскільки вони зазвичай зосереджуються на ефективності фінансування окремого сектора або обмеженої кількості альтернативних програм. Тому комплексна оцінка ефективності соціального захисту є життєво необхідною.

Проведення ретельної оцінки соціального забезпечення має помітні переваги, які включають:

Вимірювання додаткових переваг, отриманих від синергії, і висвітлення складних компромісів між різними ініціативами, необхідними для встановлення оптимального соціального забезпечення.

Охоплення повного спектру переваг, таким чином запобігаючи недооціненню, пов’язаному з оцінками, пов’язаними з окремим сектором або результатом.

Оскільки соціальне забезпечення охоплює мережу взаємопов’язаних елементів, спрямованих на досягнення цілей соціальної політики держави, розробка надійної системи оцінювання є важливою. Важливо визнати, що соціальне забезпечення є невід’ємною частиною завдань державної політики, яка спрямована на допомогу особам – чоловікам, жінкам і дітям – у досягненні або підтримці якісного рівня життя, який гарантує їхні конституційні права та сприяє збереженню здоров’я протягом усього життя. У своїй основній формі соціальне забезпечення можна розділити на кілька основних сфер:

– базовий захист доходів дітей, забезпечення доступу до їжі, освіти, охорони здоров’я та інших основних товарів і послуг;

– гарантії базового доходу для осіб працездатного віку, які не можуть отримати достатній дохід, включаючи підтримку під час хвороби, безробіття, відпустки по вагітності та пологах та інвалідності;

– основний захист доходу для людей похилого віку;

– доступ до основних медичних послуг для всіх, включаючи материнство, що відповідає стандартам доступності та якості.

Крім того, важливо враховувати, що розвиток нації вимагає зосередження на людському капіталі, який можна оцінити на основі кількох критеріїв, зокрема:

– народне здоров'я;

– відтворення населення;

– освітній рівень;

– ємність робочої сили.

Серед цих критеріїв потенціал робочої сили є життєво важливим для створення ефективної системи соціального забезпечення. Цей принцип очевидний у побудові моделей кругового потоку, які ілюструють, як людський капітал функціонує в економічній системі – виступаючи в якості трудового ресурсу або споживача, впливаючи на окремі фірми або діючи як основний внесок в інфраструктуру держави.

Таким чином, надійні системи соціального забезпечення посилюють соціальну згуртованість, стабільність і стійкість, сприяючи мирним, справедливим і інклюзивним суспільствам. Соціальне забезпечення відіграє ключову роль у цьому процесі, сприяючи встановленню суспільного договору між окремими особами та державою, де кожна сторона несе відповідальність і підзвітність іншій. Це взаємне зобов’язання зміцнює суспільні зв’язки та забезпечує підтримку всім членам у досягненні гідного рівня життя.

Соціальне забезпечення відіграє життєво важливу роль у забезпеченні того, щоб усі особи, включаючи жінок, чоловіків і дітей, у країні мали доступ до основних послуг і пільг. Він окреслює рамки для взаємної відповідальності, коли громадяни та резиденти роблять внесок через податки та інші платежі державі, яка, у свою чергу, надає різні переваги та послуги. Така взаємна домовленість

зміцнює довіру між громадою та урядом, заохочуючи підприємства та працівників виконувати свої податкові зобов’язання та оформляти трудові договори. Така співпраця сприяє соціальній стабільності та згуртованості.

Високий рівень нерівності та обмежений доступ до соціального забезпечення часто призводять до соціальної ізоляції. Наявність соціальних ризиків обумовлює потребу в надійних системах соціального захисту, які можуть пом’якшити незахищеність працівників і заохотити до офіційного оформлення трудових контрактів, сприяючи таким чином гідним можливостям працевлаштування. Соціальний захист – це, по суті, інвестиції в людський капітал, критичний фактор для сталого економічного зростання, оскільки процвітаюча економіка значною мірою залежить від кваліфікованої робочої сили та здорового населення. Зміцнюючи здоров'я працівників, соціальний захист підвищує продуктивність, покращує перспективи отримання доходу та направляє фінансові ресурси назад у громади та економіку в цілому. Такі програми, як допомога по інвалідності, дозволяють особам з обмеженими можливостями працювати, забезпечуючи додатковий дохід, підкреслюючи важливість державних інвестицій у потенціал і навички молоді та дітей для підготовки їх до ринку праці.

Крім того, соціальне забезпечення створює позитивну петлю зворотного зв’язку, яка сприяє економічному зростанню, підтримуючи потужну та продуктивну робочу силу, одночасно стимулюючи економічну діяльність. Окрім забезпечення мережі безпеки під час складних життєвих обставин та економічних криз, соціальне забезпечення сприяє необхідним структурним перебудовам в економіці та стимулює як місцеві, так і національні ринки шляхом вливання коштів у них. Цей циклічний зв’язок між соціальним забезпеченням та економічним зростанням підкреслює важливість соціального захисту у створенні соціальної єдності та подоланні нерівності.

Підсумовуючи, хвиля національних стратегій соціального захисту, ухвалених у всьому світі за останні два десятиліття, призвела до створення інтегрованих систем у багатьох країнах. Ці стратегії сприяють комплексним і

інтегрованим підходам, які створюють синергію між секторами, підвищуючи ефективність і рентабельність. Чіткі галузеві індикатори забезпечують практичне керівництво для перетворення стратегій у дієві впровадження. Досвід і найкращі практики останнього десятиліття відкривають значні можливості для партнерів з розвитку для підвищення ефективності та цінності своєї підтримки соціального захисту. Важливо розглянути створення умов, які підвищують ефективність систем соціального захисту, які сприяють розвитку людського капіталу та формуванню відповідних стратегій. На сьогоднішній день існує гостра потреба в розробці системи оцінки ефективності соціального забезпечення. Хоча існують численні дослідження щодо оцінки якості соціального забезпечення, це дослідження має на меті обґрунтувати та розробити унікальну систему показників, яка забезпечить комплексну основу для оцінки.

3.2 Удосконалення інструментів оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист населення України

Обмеженість бюджетних ресурсів у поєднанні зі зростанням соціальних ризиків зумовлює необхідність запровадження інструментів оцінки ефективності державних видатків і коригування фінансування програм соціально–економічного розвитку без негативного впливу на інтереси суспільства. З економічної точки зору, ефективність – це співвідношення результатів і витрат, понесених при реалізації конкретних заходів. З точки зору державної бюджетної політики щодо соціальної сфери під ефективністю розуміють соціальний ефект від надання державних послуг. Тому оцінка ефективності бюджетної політики в соціальній сфері передбачає порівняння видатків бюджету з результатами витрачання державних коштів. Проте оцінка ефективності бюджетних видатків у соціальній сфері є складною через відсутність чітких критеріїв оцінки соціального розвитку, складність порівняння результатів у різних соціальних галузях та різноманітні бюджетні програми видатків. Це завдання ускладнюється ще й необхідністю оцінки не лише ефективності соціально–бюджетної політики, а й її тенденцій у часі. Аналізуючи підходи до розробки системи показників

оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері, можна зробити висновок про її спрямованість на підвищення якості життя та рівня життя населення. Отже, показники, що вимірюють якість та рівень життя, слід розглядати як кінцеві результати бюджетної політики в соціальній сфері. Такий акцент є виправданим, оскільки оцінка якості життя є вирішальним чинником оцінки розвитку країни та визначення її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Пропонуємо порівняти динаміку різних показників якості життя та розвитку соціальної сфери зі зміною бюджетних видатків на соціальну сферу та її складові. В якості критерію ефективності було обрано коефіцієнт кореляції Пірсона, який допомагає визначити, чи існує статистично значущий зв'язок між аналізованими змінними.

За останнє десятиліття з’явилися нові загрози національній безпеці, зокрема зовнішня агресія проти України, яка на початку 2022 року переросла у повномасштабну війну, а також триваюче поширення пандемії коронавірусу. Руйнування економіки окупованих територій, переміщення мільйонів людей і масова міграція підкреслили нагальну потребу реформувати бюджетну практику, пов’язану з фінансуванням соціальної політики в умовах жорстких бюджетних обмежень.

Удосконалення планування та прогнозування бюджетних видатків соціального забезпечення шляхом впровадження нового методичного підходу. Попереднє «поверхневе» планування, засноване на державних пріоритетах і широкому застосуванні екстраполяції, має бути замінено на цільове середньострокове бюджетне планування. Ця зміна призведе до узгодження бюджетних асигнувань зі стратегічними пріоритетами регіонального розвитку. Такий перехід підвищить об’єктивність визначення потреби у фінансуванні соціальної політики, що вкрай важливо в умовах дефіциту бюджету.

Інновація інструментарію бюджетного фінансування соціальної політики шляхом запровадження альтернативних методів та каналів спрямування коштів на соціальну допомогу та послуги. Це також має передбачати більшу демократизацію через участь недержавних організацій. Успішна реформа

вимагала б більшої кореляції між обсягами бюджету та результатами, досягнутими з точки зору суспільних благ. Пряме фінансування суспільних благ має доповнюватися непрямими методами фінансування, які диверсифікують джерела фінансування та покращують якість послуг.

Соціальна політика щодо регулювання доходів населення повинна бути спрямована на підвищення ефективності програм соціальних трансфертів, оскільки існуюча система соціальної допомоги стикається з рядом проблем. Це, зокрема, недостатній обсяг допомоги для підвищення добробуту громадян, слабка методологічна розробленість процедур розподілу, відсутність системи оцінки ефективності соціальної допомоги, неадекватна адресність допомоги. Необхідно перенести фокус з функцій контролю та авторизації на визначення реальних потреб уразливих сімей.

Посилення адресності програм соціальної допомоги на захист малозабезпечених верств населення, ліквідація неефективних програм соціального захисту та концентрація коштів на найважливіших напрямках соціальної політики.

Переведення соціальних пільг у грошову форму, таких як житлові субсидії та транспортні пільги, що дозволить громадянам вибирати, як витрачати ці пільги, і покращить фінансовий стан постачальників послуг, створюючи більш демократичний процес надання державних послуг. Такий підхід має усунути територіальну дискримінацію та мінімізувати етичний дискомфорт для одержувачів.

Посилення державного регулювання соціальної допомоги шляхом запровадження заходів для кращої адресності підтримки окремих груп населення з урахуванням доходів сім'ї та умов життя. Це може передбачати встановлення економічно обґрунтованих критеріїв визначення права на державну допомогу, заохочення громадян до активного підвищення рівня життя, збільшення розмірів соціальної допомоги до прожиткового мінімуму для відповідних груп населення.

Спрощення процедури призначення державної соціальної допомоги шляхом надання консультаційних послуг щодо інформування громадян про їхні

права та використання сучасних інформаційних технологій для дистанційного консультування та оцінки права на соціальну допомогу.

Значною проблемою в системі соціальних трансфертів є низька адресність негрошової допомоги. Трансферти в натуральній формі часто призначаються на категорійній основі без перевірки потреб одержувача, що призводить до помилок у включенні. Крім того, одержувачі можуть відчувати моральне приниження, користуючись субсидованими послугами, наприклад, безкоштовним громадським транспортом для ветеранів чи пенсіонерів. Одним з рішень є переведення таких переказів у грошову форму із збереженням часткової верифікації потреб одержувача в окремих видах допомоги.

У міжнародному масштабі було розроблено кілька методів оцінки потреб отримувачів соціальних виплат, таких як пряме оцінювання з відвідуванням додому, системи оцінки та залучення громадських робіт. Хоча ці методи ефективні в таких країнах, як США, в Україні вони не використовуються широко. Зараз пряме оцінювання обмежено малозабезпеченими громадянами або місцевими програмами соціальної допомоги.

Удосконалення інструментів оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист населення є критичним для забезпечення оптимального використання ресурсів та досягнення поставлених соціальних цілей. У зв’язку зі зростанням потреб у соціальних послугах та підвищенням вимог до їх якості Україні необхідно вдосконалити існуючі інструменти оцінки ефективності витрат на соціальний захист.

На сьогодні в Україні існує низка інструментів, які використовують для оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист. Проте вони часто мають обмеження, такі як непрозорість критеріїв оцінки, відсутність чітких зв’язків між бюджетними витратами та досягнутими результатами, а також обмежена участь громади в процесі оцінки. Ці недоліки призводять до неефективного використання бюджетних ресурсів, а також зменшують довіру громадськості до державних інститутів.

Для покращення оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист необхідно впровадити нові інструменти, які відповідають сучасним вимогам. Серед них є впровадження індикаторів результативності, які дозволяють оцінити досягнуті результати в порівнянні з витратами. Також доцільно використовувати методи оцінки витрат і вигод, що дозволяють порівняти витрати на реалізацію програми з її результатами. Крім того, залучення громадськості через опитування та консультації допоможе адаптувати програми соціального захисту до реальних потреб населення. Важливим є також створення постійної системи моніторингу, яка дозволяє в реальному часі оцінювати витрати та результати програмного захисту, що має можливість оперативно коригувати програми у разі виявлення недоліків.

Ефективність соціального захисту можна підвищити шляхом інтеграції міжсекторальних підходів, об’єднуючи зусилля у сферах освіти, охорони здоров’я та економічного розвитку. Це допоможе створити більш комплексні програми, які допоможуть адресувати різноманітні потреби населення. Вивчення міжнародних практик у сфері оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист може стати джерелом натхнення для України. Досвід інших країн у впровадженні нових інструментів, таких як індикатори соціальної справедливості та інклюзивності, може бути адаптований для українських умов.

Удосконалення інструментів оцінки ефективності бюджетних витрат на соціальний захист є ключовим елементом для забезпечення стабільного розвитку України. Впровадження нових методик, активна участь громади та міжсекторальний підхід дозволяє не лише оптимізувати витрати, але й підвищити якість соціальних послуг. Таким чином, реформи в цій сфері сприяють не тільки соціальній справедливості, а й економічному розвитку країни в цілому.

3.3. Формування політики щодо ветеранів та їх сімей

Формування політики щодо ветеранів та їхніх сімей є аспектом соціального захисту, який потребує комплексного підходу та інтеграції з іншими

сферами державної політики. В Україні з огляду на численні виклики, пов’язані з війнами та конфліктами, питання підтримки ветеранів та їхньої родини набуває особливої актуальності. Це зумовлено не лише гуманітарними потребами, а й забезпеченістю забезпечення стабільності та соціальної справедливості в суспільстві.

У контексті розвитку ефективної політики щодо ветеранів, створюється система, яка б охоплювала всі аспекти їхнього життя, включаючи охорону здоров’я, соціальне забезпечення, освіту, трудову діяльність та психологічну підтримку. Політика повинна отримати спеціальні потреби ветеранів, зокрема тих, хто зазнав фізичних або психологічних травм. Важливо забезпечити доступ до медичних послуг, програм реабілітації та психосоціальної підтримки. Це допоможе ветеранам адаптуватися до цивільного життя та інтегруватися в суспільство.

Нині понад мільйон українських воїнів захищають країну в ініційованій Росією війні, щоденними перемогами забезпечуючи її виживання. Щодня ці воїни набувають цінного бойового досвіду, професіоналізуватимуться та захищатимуть право України на незалежність і суверенітет. З 2014 року багато поранених бійців досягли граничного віку або залишили військову службу за сімейними обставинами під час війни, що триває. Для цих ветеранів перехід до цивільного життя є не миттєвим полегшенням, а радше продовженням труднощів, які вони зазнали під час служби.

Ветерани стикаються з проблемами в цивільному житті, які є природними з огляду на їхній досвід. Ці проблеми стають більш помітними, коли громада та оточення не розуміють їхній досвід або не пропонують достатньої підтримки. Хоча більшість ветеранів успішно долають ці перешкоди, кожній людині все одно потрібна базова допомога на цьому шляху.

Нинішня державна політика щодо ветеранів та їхніх сімей створює значні ризики як для бенефіціарів, так і для українського суспільства в цілому. Цю політику слід розглядати як невід’ємну частину економічної стратегії нації, національної безпеки та формування сучасної української політичної

ідентичності. Українські воїни заслуговують на найвище визнання та підтримку в суспільстві. Політика держави має забезпечити кожному ветерану доступ до гідної та безпечної реінтеграції у цивільне життя.

Єдина державна політика має містити чіткі цілі, цільові аудиторії та механізми визначення потреб ветеранів та надання належної підтримки. Він також має визначити інструменти для вимірювання ефективності та впливу допомоги, що надається ветеранам та їхнім родинам. Відкрите та прозоре повідомлення про ці перспективи має важливе значення для того, щоб ветерани та їхні родини могли зрозуміти своє майбутнє, встановити реалістичні очікування та передбачувано співпрацювати з державою.

На жаль, сьогодні в Україні відсутня цілісна та послідовна державна політика щодо ветеранів та їхніх родин. Дії, які вживає держава, часто є неузгодженими, несистематичними, а іноді й неправильними, із застарілими патерналістськими підходами, які все ще впливають на рішення. Крім того, держава насилу виконує гарантії соціального захисту ветеранів, передбачені чинним законодавством.

Якщо ситуація залишиться незмінною, ветерани незабаром зрозуміють, що їхні жертви та внески у виживання держави не відповідають адекватному суспільному визнанню та підтримці. Тому термінові зміни потрібні і можливі.

Крім того, політика має бути спрямована на підтримку родини ветеранів. Сім’ї часто знають додаткового тиску та труднощів, пов’язаних із службою їхніх близьких. Тому програми соціальної підтримки повинні включати послуги для членів родини, такі як консультації, навчання, а також фінансову допомогу. Важливо також розробити ініціативи, які стимулюють зайнятість ветеранів та їхньої родини, зокрема через освітні програми, професійну підготовку та створення робочих місць.

Формування політики щодо ветеранів не може бути успішним без активної участі самих ветеранів та їхніх організацій. Це дозволить врахувати їхні потреби та побажання, а також підвищити довіру до державних інститутів. Залучення

ветеранів до процесу прийняття рішень, їх участь у програмуванні та реалізації соціальних ініціатив можуть суттєво підвищити ефективність політики.

На основі досвіду ветеранів АТО/ООС з 2014 по 2022 роки визначено три ключові середовища реалізації політики для ветеранів та їхніх родин: військова служба, запас і цивільне життя. Кожне середовище представляє унікальні умови життя та можливості для бенефіціарів політики. Хоча всі ветерани мають певний спільний досвід і потреби, цілі та методи реалізації державної політики відрізнятимуться залежно від середовища, в якому ветерани продовжують свій шлях. Важливо зазначити, що більшість українських ветеранів залишатимуться на військовій службі та в запасі протягом наступного десятиліття, але це середовище не повністю відповідає їхнім потребам [1].

Ветеранська політика впливає на Україну на трьох критичних рівнях: національна безпека, соціально-економічний розвиток і людський капітал, а також формування сучасної української нації та історичної пам’яті. Запропоновано базовий підхід до визначення потреб ветеранів та їхніх сімей, який базується на семи принципах. Ці принципи визнають, що українські солдати мають різний досвід служби та бойових дій, що призводить до різного рівня потреб для них та їхніх родин. Державні інструменти для оцінки цих потреб мають бути прозорими та послідовними.

Державна політика має визнавати довгострокові наслідки бойового досвіду та військової служби, пропонуючи ветеранам можливість отримати компенсацію через відповідну підтримку, послуги, захист прав та узгоджені привілеї. Ця підтримка має бути стабільною, доступною та тривалою, охоплюючи кожен етап переходу ветерана.

Ефективне вирішення потреб ветеранів та їхніх сімей не лише забезпечить їм найкращу підтримку, а й зміцнить стабільність українського суспільства з точки зору безпеки, економічної, соціальної та політичної стійкості. Такий підхід також дозволить оптимізувати бюджет, зменшити надлишковість, а також дозволить ефективніше використовувати ресурси держави та громади.

Дотримуючись логіки змін, було проаналізовано потреби ветеранів, а також перешкоди у їх задоволенні за принципом благополуччя. Були запропоновані шляхи вирішення цих проблем. Рекомендується оновлена архітектура політики щодо ветеранів, яка забезпечує координацію політики на центральному рівні, її відображення на регіональному та місцевому рівнях і адаптацію до кожного середовища впровадження. Окреслено ключові стратегічні рішення, необхідні для впровадження оновленої політики, а також необхідність розширення горизонту планування відповідно до основних принципів політики.

Нарешті, було виявлено потенційні ризики, пов'язані з цими запропонованими змінами, і представлено плани щодо пропаганди глибшої взаємодії зі структурою та майбутніх обговорень цієї теми.

Також варто відзначити, що політика щодо ветеранів має бути інтегрована з більш широкими соціальними програмами, зокрема тими, які спрямовані на підвищення соціального захисту населення в цілому. Це дозволить створити синергію між більшими секторами, що сприятиме кращому використанню ресурсів та досягненню комплексних цілей у сфері соціального забезпечення.

Формування комплексної політики щодо ветеранів та їхніх сімей може стати основою для розвитку суспільства, в якому забезпечується соціальна соціальна активність та підтримка всіх його членів. Успішна реалізація таких ініціатив не тільки покращить якість життя ветеранів, а й сприятиме загальному розвитку України, укріпленню соціальної стабільності та зниженню нерівності в суспільстві.

Згідно з Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ветеранам війни та членам їхніх сімей надається комплекс соціальних гарантій за основними напрямками.

1. Житлово-комунальне та майнове забезпечення. Особам з інвалідністю внаслідок війни (ОІВ)- 100% знижка на оплату ЖКП та палива. Учасникам бойових дій (УБД)- 75% знижка на оплату ЖКП та палива. Членам сімей загиблих- 50% знижка на оплату ЖКП та палива.

2. Медичне, реабілітаційне та транспортне забезпечення. Надання безкоштовних лікарських засобів, виробів медичного призначення та першочергове обслуговування в медичних закладах, також безкоштовне санаторно-курортне лікування або компенсація його вартості, а також безкоштовне зубопротезування. Безкоштовний проїзд усіма видами міського, приміського та міжміського пасажирського транспорту (для УБД та ОІВ).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Вивчення основ соціальної політики в області соціального захисту населення в Україні дозволили з’ясувати, що соціальна політика в Україні зазнала суттєвих змін у зв'язку з економічними та соціальними викликами, які стали перед державою. Основні пріоритетні політики спрямовані на зниження бідності, підвищення рівня життя населення та забезпечення доступу до соціальних послуг. Однак, незважаючи на певні успіхи, маємо значні проблеми, такі як нерівномірний розподіл соціальних виплат і недостатнє фінансування програми.

Дослідження нормативно–правової бази соціального захисту в Україні дозволило виділити складові законодавчої бази, яка складається з Конституції, законів України, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів та міжнародних угод. Ці документи формують основи для реалізації програми соціальної підтримки, проте їх реалізація часто зустрічає перешкоди, що зумовлені бюрократичними бар'єрами та нестабільністю законодавства.

Аналіз організаційно–економічної структури соціального захисту довів те, що вона характеризується наявністю багатьох рівнів управління, включаючи державні, регіональні та місцеві органи. Важливими аспектами є фінансування соціальних програм, яке, як правило, залежить від державного бюджету. Необхідно підвищити ефективність використання ресурсів і забезпечити прозорість у фінансових витратах.

Дослідження системи організації соціального захисту населення дозволило зробити висновок про комплексний її характер, що охоплює різні рівні і форми допомоги. Вона включає в себе пенсійне забезпечення, соціальну допомогу, медичне обслуговування та інші форми підтримки. Важливою умовою є забезпечення інтеграції цих систем для досягнення максимального ефекту в соціальному захисті.

Оцінка ефективності соціального захисту населення в Запорізькій області показала складність й недосконаліть цієї системи. Так, у Запорізькій області ефективність соціального захисту населення потребує додаткового аналізу. Наявні програми вимагають модернізації та адаптації до актуальних потреб громади. Результати оцінок свідчать про необхідність посилення фінансування та підвищення якості послуг, що надаються населенню.

Європейський досвід реформування системи соціального захисту населення доводить людино центричність їх політики. Європейський досвід підтверджує важливість інтеграції соціальної політики з економічними реформами. Багато європейських країн успішно реалізували програми, що забезпечують соціальний захист на основі принциповості, доступності та інклюзивності. В Україні слід використати цю практику для вдосконалення власної системи.

Для підвищення ефективності управління системою соціального захисту населення необхідно впроваджувати сучасні технології, створювати прозорі механізми контролю та звітності. А також важливо залучити громадськість до процесу прийняття рішень та моніторингу виконання соціальних програм.

Необхідно впроваджувати нові методи оцінки бюджетних витрат, які б дозволили більш точно виміряти результати своєї програми. Важливо використовувати індикатори, які відображають реальні зміни в житті населення, а також забезпечувати об'єктивність і прозорість у процесі оцінки.

Надзвичайної актуальності сьогодні в Україні набула проблема формування політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Політика щодо ветеранів і їхньої родини повинна включати всебічну підтримку, яка враховує потреби цих людей у медичному обслуговуванні, психологічній реабілітації та інтеграції в суспільство. Важливо залучати ветеранів до розробки політики, що стосуються їхньої підтримки, щоб забезпечити їх активну участь у житті громади та держави.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Інтернет– платформа для аналізу ефективності державних програм. URL : https://www.prozorro.gov.ua (дата звернення 21.12.2025).

2. Аналітичні дані Управління соціального захисту населення Запорізької міської ради. URL : https://www.zoda.gov.ua (дата звернення 21.12.2025).

3. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL : http://www.msp.gov.ua (дата звернення 21.12.2025).

4. Державна служба статистики України. Офіційна статистика соціального захисту в Україні. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 21.12.2025).

5. Гуменюк І. Формування системи соціального захисту населення. *Право України*. 2007. №11. С.44-47.

6. Бориченко К. В. Щодо економічної доступності судового захисту права на соціальний захист. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. №29. С. 40-46. URL: http://dx.doi.org/10.32837/npnuola.v28i29.714 (дата звернення 29.11.2024).

7. Денеха О. Місце держави серед інших суб'єктів права соціального забезпечення. *Juridical science*. 2020. №6(108). С. 305-313. URL : http://dx.doi.org/10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.37 (дата звернення 29.11.2025).

8. Денеха О. Проблеми понятійно–категоріального апарату держави як суб'єкта права соціального забезпечення в умовах євроінтеграції України. *Juridical science*. 2020. №5(107). С.246-251. URL: http://dx.doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-1.30 (дата звернення 29.11.2025).

9. Месчан І. В. Соціальне обслуговування як складова соціального захисту населення: соціолого–управлінський аспект. *Grani*. 2015. № 8. С. 71-76. URL : http://dx.doi.org/10.15421/1715159 (дата звернення 29.11.2025).

10. Месчан І. В. Соціальне партнерство в наданні соціальних послуг населенню: світовий досвід і перспективи для України. *Науково-теоретичний*

альманах Грані. 2017. №2(142). С. 43. URL: http://dx.doi.org/10.15421/171723 (дата звернення 29.11.2025).

11. Журавель В. Європейський досвід щодо правового регулювання соціального захисту працівників судової системи. *Juridical science*. 2020. №6(108). С. 14-21. URL : http://dx.doi.org/10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.38 (дата звернення 29.11.2025).

12. Дубініна Я. Соціально–педагогічна складова системи соціального захисту населення. *Humanitas*. 2022. №1. С.29-35. URL : http://dx.doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.5 (дата звернення 29.11.2025).

13. Зеленко Н. Соціальне страхування в системі соціального захисту населення України. *Формування ринкової економіки в Україні*. Вип. 19. 2009. С. 249-255.

14. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні. *Problems and prospects of economic and management*. 2018. №1. С. 7-16. URL : http://dx.doi.org/10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16 (дата звернення 29.11.2025).

15. Полєхіна В. Теоретико–методологічні засади фінансового забезпечення соціального захисту. *Humanitas*. 2022. №6. С.122-127. URL : http://dx.doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.17 (дата звернення 29.11.2025).

16. Баранник Л. Соціальне партнерство в системі соціального захисту населення в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2011. №7. С. 39–46.

17. Підлипна Р. П. Загострення соціальних проблем в Україні у світлі карантинних обмежень. *Herald of Lviv University of Trade and Economics Economic sciences*. 2020. №59. С.12-19. URL : http://dx.doi.org/10.36477/2522-1205-2020-59-02 (дата звернення 29.11.2025).

18. Борушок І. Теоретичні основи дослідження державних фінансів в системі соціального захисту населення. *Actual problems of regional economy development*. 2019. №15. С. 107-112. URL : http://dx.doi.org/10.15330/apred.2.15.107-112 (дата звернення 29.11.2025).

19. Куріпа М. І. Практичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економічний форум*. 2019. №3. С. 215-222. URL : http://dx.doi.org/10.36910/6765-2308-8559-2019-3-34 (дата звернення 29.11.2025).

20. Андрейчук С. К., Морушко О. О., Гасяк М. С. Стан пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2021. №2. С. 75-80. URL: http://dx.doi.org/10.36930/40310212 (дата звернення 29.11.2024).

21. Гнатенко К. До питання всезагальності права на соціальний захист. *Юридичний вісник*. 2020. №2. С.31-36. URL : http://dx.doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1700 (дата звернення 29.11.2025).

22. Гнатенко К. В. Принципи соціального забезпечення – основа галузі права соціального забезпечення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. №2(31). С. 52-55. URL : http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).564 (дата звернення 29.11.2025).

23. Юрченко О. Документаційне забезпечення діяльності центрів соціального обслуговування як відділів захисту населення. *Society. Document. Communication*. 2019. №6/2. С.219-234. URL : http://dx.doi.org/10.31470/2518-7600-2019-6/2-219-234 (дата звернення 29.11.2025).

24. Дударьов В. В. PR у закладах соціального захисту населення: постановка проблеми. *Grani*. 2015. №3 С.79-83. URL : http://dx.doi.org/10.15421/1715063 (дата звернення 29.11.2025).

25. Клименко О. М., Киян І. А., Данилюк В. Пенсійна система. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. №5. С.154-156. URL : http://dx.doi.org/10.32886/instzak.2019.05.16 (дата звернення 29.11.2025).

26. Савченко В. Ф., Маклюк, О. В. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України. *Економічний форум*. 2021. №2. С. 154-163. URL : http://dx.doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20 (дата звернення 29.11.2025).

27. Савченко Н., Насулько Б. В. Соціальний захист населення в умовах реформування місцевого самоврядування. *Public Administration and Regional*

Development. 2019. №5. С. 622-644. URL : http://dx.doi.org/10.34132/pard2019.05.08 (дата звернення 29.11.2025).

28. Новіков В. Актуальні питання реформування системи соціального захисту населення. *Україна: аспекти праці*. 2005. № 4. С. 6-11.

29. Колосок А. Актуальні аспекти соціального захисту населення. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2021. №26. С. 16-23. URL : http://dx.doi.org/10.29038/2786-4618-2021-02-16-23 (дата звернення 29.11.2025).

30. Слободян Н. О. Проблемні аспекти формування системи громадського здоров'я в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2019. №2. С.94-99. URL : http://dx.doi.org/10.11603/1681-2786.2019.2.10488 (дата звернення 29.11.2025).

31. Кліменко Є. Проблема формування соціального капіталу дітей з нетиповим дитинством. *Grani*. 2015. №1. С.99-104. URL : http://dx.doi.org/10.15421/1716018 (дата звернення 29.11.2025).

32. Жук О. М. Організаційно-правові засади контролю в системі соціального забезпечення в Україні на сучасному етапі. *Економічний форум*. 2021. №2. С.147-154. URL : http://dx.doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-19 (дата звернення 29.11.2025).

33. Сохань М. Сучасний стан та ефективність системи соціальної допомоги особам із сімейними обов'язками в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. №2. С.274-280. URL :http://dx.doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1733 (дата звернення 29.11.2025).

34. Шевченко О. О., Мінаєва А. О., Лагутін І. І. Інститути соціального захисту населення: реформування як фактор нівелювання соціальних асиметрій. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2020. №3. С.123-129. URL : http://dx.doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.16 (дата звернення 29.11.2025).

35. Парубець О. М., Сугоняко Д. О. Концепція розвитку системи соціального захисту населення в умовах інформатизації економіки та

суспільства. *Підприємництво та інновації*. 2019. №10. С. 129-135. URL : http://dx.doi.org/10.37320/2415-3583/10.19 (дата звернення 29.11.2025).

36. Шульга Н., Суріна А. Соціальний захист дитинства в Україні: нормативно–правове забезпечення та сучасний стан (на прикладі Миколаївської області). *Public Administration and Regional Development*. 2020. №8. С. 618–653. URL: http://dx.doi.org/10.34132/pard2020.08.13 (дата звернення 29.11.2025).

37. Шпарага Ю. І. Нормативні засади діяльності регіонального департаменту соціального захисту населення: порівняльно–правовий аналіз. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. №3(28). С134-138. URL : http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).374 (дата звернення 29.11.2025).

38. Червякова О. В. Розвиток національного законодавства у сфері соціального захисту населення. *Bulletin of Alfred Nobel University Series «Law 1»*. 2020. №1. С. 71-79. URL : http://dx.doi.org/10.32342/2709-6408-2020-1-1-10 (дата звернення 29.11.2025).

39. Тімофєєва М. І. Формування системи соціального захисту населення в Україні. Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: *Economic sciences*. 2018. №2. С. 34-42. URL : http://dx.doi.org/10.30857/2413-0117.2018.2.3 (дата звернення 29.11.2025).

40. Тімофєєва М. І. Соціальні проекти в системі соціального захисту населення. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*. Series: Economic sciences. 2019. №5. С. 73-80. URL : http://dx.doi.org/10.30857/2413-0117.2018.5.7 (дата звернення 29.11.2025).

41. Тартачник Т. І. Психологія в практичній діяльності фахівців системи соціального захисту населення. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Психологічні науки. 2002. №17. С. 103-108.

42. Путятіна Г. Механізми державно–громадського управління соціальною відповідальністю суб'єктів системи оздоровчо–рекреаційної рухової активності. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2021. №4. С. 90-95. URL : http://dx.doi.org/10.32652/tmfvs.2020.4.90-95 (дата звернення 29.11.2025).

43. Резворович К. Р. Захист прав в сфері соціального забезпечення малозабезпечених та осіб, що потребують допомоги: огляд судової практики. *Juridical science*. 2020. №5(107). С. 5-12. URL : http://dx.doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.01 (дата звернення 29.11.2025).

44. Європейська соціальна хартія. URL : https://www.coe.int/en/web/european-social-charter (дата звернення 21.12.2025).

45. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 р. № 2249–VIII. Київ : Верховна Рада України, 2018.

46. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671– VIII. Київ: Верховна Рада України, 2020.

47. Статистичний збірник «Соціальний захист в Україні» Державної служби статистики України. Київ : Держстат України, 2021. С. 45-12.

48. Федоренко М. І. Соціальний захист населення в умовах економічної кризи. Київ : Преса України, 2020. С. 112-130.

49. Левченко, І. П. Реформи соціального захисту в Україні: проблеми та перспективи. Київ : Логос, 2021. С. 58-74.

50. Державні соціальні гарантії в Україні: статистичний аналіз. Київ : Інститут соціальної політики, 2019. С. 20-35.

51. Проблеми соціального захисту населення в Україні в умовах кризи / За ред. О. М. Ємельянова. Київ : Наукова думка, 2019. С. 104-122.

52. Про встановлення державного прожиткового мінімуму: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX.